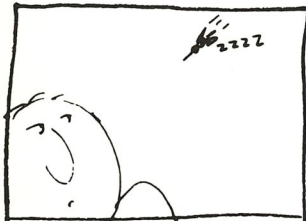

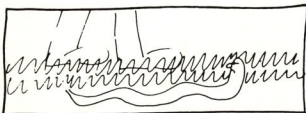
De AGO verzekert tegen:

Aalmoezen
aanstekelijke griep-
patiënten

**aanvallende malaria-
muskieten**

aanvallende reebokken
aanvaringen
aanzwellende storm
aardigheidjes van
practical jokers
abusievelijk links
afslaande legertrucs
abuizen
achteromkijkende stuurlui
achteruitrijdende
tractoren

addertjes (onder 't gras)
afbrekende bruggehoofden
afdankertjes
afdrijvende waarde-
papieren
aftandse asfaltweggetjes
alligators
almaar moeten vragen
andere auto's
andere schepen
andermans onkunde
armoe op de oude dag
averij

Bacillen en bacteriën
bakfietsen met
ondeugdelijke remmen
bedorven viskoekjes
beginnelingen op de weg
Bello de hond van de
buren
beren
besmette appeltjes
beten van de brilslang
betuttelen
bijtende bouviërs
bijziende discusswerpers
blunderen
Boris Boef
boterzachte bermen
brand

**buitengewoon grote
hagelstenen**

Cacteeën op stoelzittingen
catastrofaal manœuvreren
met glaswerk
chauvinistische supporters
chirurgische ingrepen
colonnes rode mieren
cypse katten op
vierbaanswegen

**Dankbare sint-bernards-
honden**
debuterende behangers
demarrerende fietsen-
dieven
derderangs klusjesmensen
desastreus optredende
zeeëgels

De Zware Jongens
dichtklappende deuren
diepe ravijnen
diepe armoede
dinges
doelbewuste everzwijnen
domme dingen
doorgaand verkeer
door rood licht lopen
van je hond
driedubbel overgehaalde
kwajongensstreken

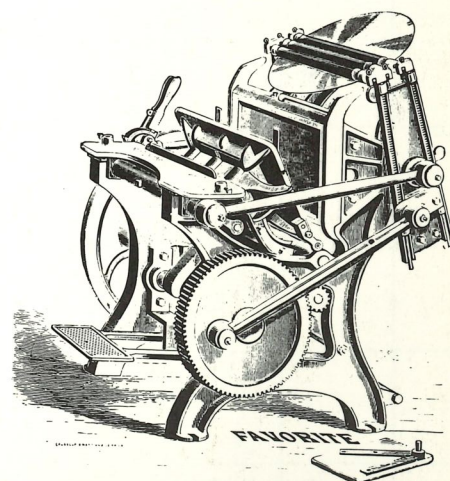
(Voor de volledige lijst
verwijzen wij u naar uw
assurantie-adviseur.)

ago
verzekeringen

**zo'n drukpers
vindt u nog bij ons,**

als museumstuk...

Wij zijn erg
blij met dat
oude drukpersje.

't Doet ons
terugdenken
aan die tijden,
van vakmanschap.

Dat vakmanschap hebben we nog, want ook
vandaag-de-dag besteden we alle aandacht aan
het werk, dat onze opdrachtgevers ons toevertrouwen.
De persen zien er nu anders uit...
Ons kwaliteitsgevoel is gebleven.

bv drukkerij g. j. van amerongen
nederlandse screendrukindustrie bv

amsterdamseweg 59 amersfoort
tel. 033-163 49

*Tijdschrift voor verleden en heden
van Oost Utrecht.
Tevens officieel orgaan van
de Stichting Museum Flehite en
de Oudheidkundige Vereniging Flehite.
16e jaargang nr. 1, juni 1984*

Flehite

De AGO verzekert alles (en nog wat).

Flehite

Inhoud

W. J. van Hoorn
Vier eeuwen Breestraat
bij de Ketelaarsbrug

Boekbesprekingen

Varia

Op het omslag

Chr. Schut, Breestraat met de gebouwen van Flehite. Deze potloodtekening uit 1976 werd aan het Museum geschonken door het Provinciaal Bestuur van Utrecht t.g.v. de voltooiing van de laatste restauratiefase op 30 maart 1984.

Redactie

drs. B. G. J. Elias, *hoofdredacteur*.
C. Broekhuijsen, dr. J. A. Brongers,
dr. J. Hovy, drs. R. M. Kemperink,
drs. W. J. van Tent en ir. P. Wassink.

Redactieadres,

abonnementen, advertenties
Museum Flehite, Breestraat 82,
3811 BL Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Flehite verschijnt elk kwartaal.

Abonnementen

Leden Oudheidk. Vereniging Flehite: gratis.
Abonnementen: f 25,-;
instellingen: f 35,- per jaar.
Gironr. 437683 t.n.v. administrateur
tijdschrift Flehite, Amersfoort.

Museum Flehite

Westsingel 50, Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Geopend 10-17 uur.
Zaterdag en zondag 14-17 uur.
Maandag gesloten.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: drs. W. J. van Tent,
Constantijngaarde 4, Hoevelaken.
Lidmaatschap: f 35,-.

ISSN 0165-960X

Vier eeuwen Breestraat bij de Ketelaarsbrug

Een bijdrage tot de geschiedenis der panden van Museum Flehite

W. J. van Hoorn

De nu afgesloten 3de fase van de algehele restauratie der gebouwen waarin het Museum Flehite is gehuisvest mag terecht gezien worden als een waardig sluitstuk. Ondanks alle problemen waarmee men werd geconfronteerd bij het samenvoegen van 3 afzonderlijke panden tot één museumruimte is men er voortreffelijk in geslaagd een goed functioneel geheel tot stand te brengen. Dat zulks heeft kunnen plaatsvinden zonder uitwendig de oorspronkelijke driedeling te verbreken en door de restauratie tevens het uiterlijk der gebouwen weer een lust voor het oog is geworden, moet als een bijzondere verdienste worden aangemerkt.

1 In tweeërlei opzicht mag dan ook van een aanwinst voor de stad Amersfoort worden
18 gesproken nl. een goed ingerichte huisvesting voor het museum en tegelijkertijd een
verfraaiing van het stadsbeeld.

19 Een restauratie is veelal aanleiding om eens stil te staan bij de geschiedenis van het
desbetreffende gebouw. Thans was hiertoe een reden te meer aanwezig daar het in dit
geval een museum betreft dat mede tot taak heeft de historie van de stad en haar
omgeving in zijn collectie aanschouwelijk te maken en er over de geschiedenis van de
gebouwen slechts spaarzaam geschreven is.

Dit artikel hoopt in deze leemte te kunnen voorzien, daar niet alleen gebruik kon
worden gemaakt van geschreven bronnen doch tijdens de restauratie, zij het op
beperkte schaal, ook een archeologisch onderzoek werd uitgevoerd. Een verslag van
deze opgravingen en de conclusies die daaruit kunnen worden getrokken zijn in deze
bijdrage verwerkt.

Het grootste deel van de navolgende verhandeling is echter gebaseerd op gegevens
resultierend uit een jarenlang, systematisch (nog niet afgesloten) archiefonderzoek
door mijn echtgenote L. van Hoorn-Koster naar de bebouwing in de loop der eeuwen
van de Amersfoortse binnenstad.

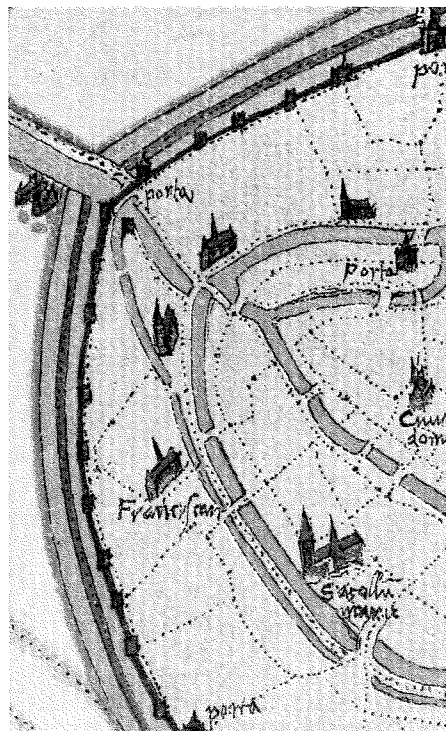
Opgraving van de mogelijk 15de eeuwse oven in de kelder van Breestraat 78 door de schrijver van dit artikel.

De muurhuizen

Het mag als bekend worden verondersteld dat de panden Breestraat 76, 78 en 80/82 deel uitmaken van de ring der zogenaamde muurhuizen, in grote lijnen het tracé volgend van de eerste stadsmuur. Over de wijze waarop deze muurhuizen tot stand zijn gekomen bestaan een aantal theorieën. Enkele muurhuizen zouden mogelijk nog sterk verbouwde restanten kunnen vormen van versterkingen die gestaan zouden hebben op de meest kwetsbare punten van de eerste verdedigingsgordel, nl. daar waar land- en waterwegen toegang gaven tot de stad. Het merendeel der muurhuizen zal echter eerst gebouwd zijn toen de eerste stadsommuring zijn verdedigingsfunctie had verloren na het gereedkomen van de tweede stadsmuur met bijbehorende grachtengordels (± 1450). Aannemelijk is dat bij de bouw van deze huizen de funderingen van de oude stadsmuur benut zullen zijn en men voorts gebruik zal hebben gemaakt van uit de oude muur vrijgekomen stenen.

De meningen lopen vervolgens sterk uiteen bij het beantwoorden van de vraag of de voorgevels dan wel de achtergevels opgetrokken zijn op de fundering der stadsmuur. Er bestaat bovendien nog een hypothese dat op diverse plaatsen gebruik zou zijn gemaakt van nog aanwezige delen van een stenen weergang, hoewel het op zijn minst twijfelachtig is dat reeds zo vroeg een gehele stadsmuur van een dergelijke weergang voorzien is geweest. Mogelijk was zulks alleen bij de poortgebouwen het geval en werd de weergang verder uit hout vervaardigd. Geen der hypothesen is tot nu toe afdoende onderbouwd en er zal nog veel onderzoek moeten plaatsvinden om een sluitend bewijs te kunnen leveren. Veel vragen zullen wellicht nimmer beantwoord kunnen worden daar de geschreven bronnen uit de vroegste periode van onze stadsgeschiedenis uiterst schaars zijn en tot nu toe geen enkele bijdrage tot een oplossing der problemen hebben kunnen leveren.

Gezien het vorenstaande zal het waarschijnlijk geen verbazing wekken dat ook bij het onderzoek der onderhavige panden geen duidelijke aanwijzingen zijn gevonden omtrent de oorspronkelijke situatie ter plaatse. In de loop van het artikel wordt hierop nader teruggekomen als hetgeen de archeologische en bouwhistorische

De waterlopen bij het Flehite-complex respectievelijk op de kaarten van Van Deventer (ca. 1560) Braun en Hogenberg (ca. 1572) en De Wit (ca. 1625). Details.

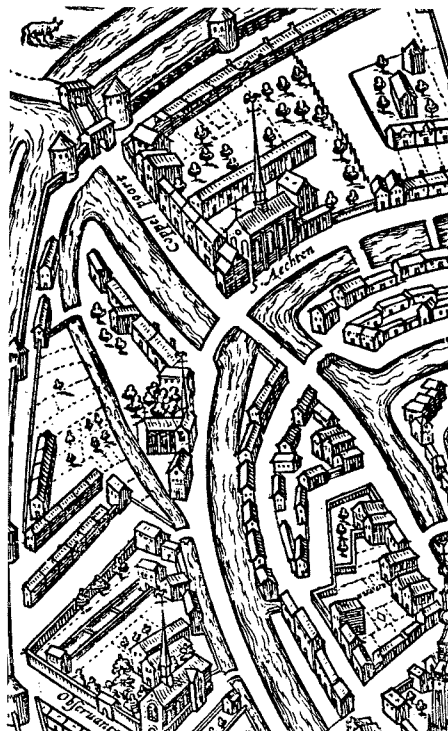
onderzoeken hebben opgeleverd ter sprake zal komen.

De historische gegevens omtrent de panden Breestraat 76, 78 en 80/82 en hun omgeving

Hoewel beschikkend over diverse gegevens uit het eind der 15de en de eerste helft der 16de eeuw, kan hieruit thans nog geen betrouwbare reeks van eigenaren der onderhavige panden worden samengesteld. Daarvoor zijn deze gegevens nog te onsamenhangend. Gekozen is daarom voor een aanvangstijdstip dat zoals de titel van de bijdrage reeds aanduidt ongeveer 400 jaar terug in het verleden ligt. Het is niettemin zinvol toch in het kort even aandacht te besteden aan de daaraan voorafgaande periode.

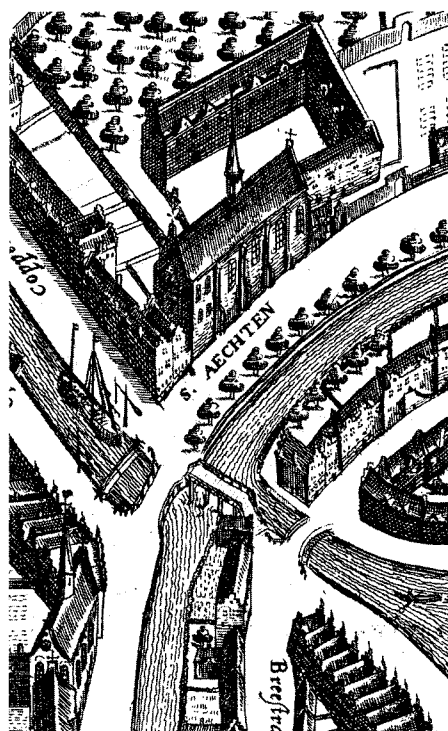
Wij dienen ons te realiseren dat de panden staan op resp. bij een historisch hoogst interessant punt van de stad. Hier komen enige waterlopen (Langegracht, Havik, Singel en Spui) samen op een punt waar zich voorheen de eerste stadsmuur bevond. Hoewel daaromtrent geen enkele zekerheid bestaat mag aangenomen worden dat de Langegracht en het Havik (vroeger genoemd Havikerbeek of Havikergracht) reeds bij de bouw van de eerste stadsmuur bestonden en via de zgn. Oude Eem in het verlengde van de Langegracht hun water afvoerden. Eerst door het graven van het Spui en de nieuwe Eem alsmede de bouw van de Koppelpoort werd deze waterafvoer gewijzigd.

Zoals reeds eerder werd opgemerkt is het zeer waarschijnlijk dat op kwetsbare punten der stadsmuur versterkingen in de vorm van land- en waterpoorten gestaan hebben. Tinnenburg en het aan de overzijde van het water gelegen hebbende Rommelenburg op het punt waar een waterloop de stad binnenkwam, zouden zeer wel eens deel uitgemaakt kunnen hebben van een waterpoort waarvan de functie in de tweede

stadsmuur werd overgenomen door Monnikendam. Als dit het geval is geweest, is het uiteraard zeer aannemelijk dat ook waar het water de stad weer verliet een dergelijke versterking gestaan moet hebben, waarvan de functie na de stadsuitleg werd overgenomen door de Koppelpoort. Op de oudst bekende stadsplattegrond van J. van Deventer (ca. 1560) is hiervan echter al niets meer te bespeuren. Wel zien wij op deze kaart, evenals op die van Braun en Hogenberg (ca. 1572) de situatie getekend zoals die reeds in 1536 was en grote verschillen vertoont met die van heden. Het duidelijkst is de oude toestand echter weergegeven op de kaart van F. de Wit (getekend omstreeks 1625). Hierop is de Langebrug goed herkenbaar, evenals de reeds lang bestaande Ketelaarsbrug tussen Breestraat en Muurhuizen.

Tussen 1630 en 1645 hebben in deze omgeving ingrijpende wijzigingen plaatsgevonden. Na 1630 is men allereerst begonnen met het dempen van de Noordelijke binnensingel van Bloemendal tot en met het stuk voor de St. Aagtenkapel. Hierover is in 1967 van de hand van dr. J. Hovy een uitvoerig en zeer goed gedocumenteerd artikel verschenen¹⁾. Deze demping heeft vermoedelijk de aanzet gegeven tot verdere activiteiten ter verbetering van de toegankelijkheid van de stad voor water- en wegverkeer. De enige wegverbinding tussen het Spui en de binnenstad bestond vóór 1640 uit een hoge houten brug in het verlengde van de Langegracht en uitkomend op het Grote Spui. Deze brug die ongeveer gelegen moet hebben op de plaats van het voormalige huis Breestraat 82 was bekend onder de naam Langebrug en alleen geschikt voor voetgangersverkeer. In 1632 besluit de raad om een nieuwe verbinding te laten ontwerpen door een 'bequaam fabrycqmeester (= bouwkundige)' uit Amsterdam. Dit resulteert in een plan van Jan Jansz Keyser en H. Jonckers uit Amsterdam²⁾. Tegen dit

plan worden door Jan Jansz Veen en Lenaert Nicasius, timmerlieden en Gerrit Jansz, metselaar, een aantal bezwaren ingediend, die thans weinig steekhoudend lijken en die misschien ook wel voort sproten uit een misnoegen dat men hen niet had gevraagd een plan te maken, maar een paar Amsterdammers. Deze laatste weerleggen de bezwaren en geven nog een nadere toelichting op hun ontwerp. Opmerkelijk is, dat hierin gesproken wordt over de noodzakelijkheid om 'de overhangende santinelhuysgens' af te breken. Hier zou naar onze huidige opvatting sprake kunnen zijn van buiten een muur of gebouw uitstekende arkelorentjes voor wachtposten. Hadden deze toen nog een functie of waren het restanten van een vroeger bouwwerk? Wij vernemen pas opnieuw over deze zaak in 1640 als de raad een commissie benoemt om de bestekken en de stukken over het indertijd gevoerde overleg nog eens te bestuderen en hierover verslag uit te brengen. In 1641 nemen de plannen vaste vorm aan en worden de werkzaamheden in de loop van dat jaar uitgevoerd. Deze komen er in het kort op neer dat men een 'nieuwe overdrifte in plaats van de houten overganch' zal maken, aansluitend op de Ketelaarsbrug. Dit is de huidige Nieuweweg. Het plan hield tevens in dat ook een nieuwe verlaat moest worden gemaakt voor de molens van de lakenfabrikant Codde c.s. die in 1640 het St. Aagtenklooster van de stad had gekocht. Deze verlaat is thans nog zichtbaar als een overkluisde watergang tussen Spui en 't Zand.

Er kan thans niet in details op dit plan en de uitvoering ervan worden ingegaan, mogelijk is hiervoor binnenkort in een afzonderlijk artikel eens de gelegenheid.

Wel dient gememoreerd te worden dat op 17 mei 1641 de regeerders besluiten het huis dat eigendom is van Thijman Hendricxsz Roos

aan te kopen. Dit huis stond vrijwel aan het water tussen de Ketelaarsbrug en 't Zand op de plaats waar de nieuwe weg geprojecteerd was. Zulks had vervelende konsekwenties voor de huurder van het pand, genaamd Christiaan Henricksz die het huis moest ontruimen en moest verhuizen naar de Kortegracht. Hij diende een rekest in tot schadevergoeding luidende:

'Geeft gansch ootmoedelijk te kennen Christiaan Henricksz drager, dat hij

suppliant van Thijman Henricksz Roos voor den tijt van een jaer, ingegaen op de laatstleden vervaertijt van Mey³⁾ gehuyrt hebbende seeckere huysinge staende op den hoeck van de Ketelaarsbrugge, daerinne op deselve vervaertijt metterwoon met sijn huysfrouwe ende familie gecommen is, blijvende daerinne den tijt van omtrent een maent, als wanneer U Edelen d'selve huysinge in coop aengenomen ende gelieft hebben te resolveren d'selve huysinge voor 't

Rekest van Christiaan Henricksz uit 1641 om schadevergoeding. Gemeentearchief Amersfoort.

meerendeels aff te doen breecken, waardoor hij suppliant genootsaecht wierde d'selve huysinge te ontruymen ende sich in der ijle van een andere woonplaatse op de cortegracht alhier te voorsyen, tot groote schade ende interesse van sijns suppliants arbeyt ende dienst, als diende hij suppliant naer bij de handt te wesen om 't werck ende sijnen arbeyt te moegen becommen enz. enz.⁴⁾ Er werd gunstig op het verzoekschrift beschikt. De cameraar werd opgedragen de suppliant een bedrag van 25 gulden uit te betalen. Het verzoekschrift verschaft ons de nodige informatie over het tijdstip waarop de werkzaamheden aan de nieuwe 'overdrift' zijn begonnen, namelijk medio 1641. Bovendien lezen wij dat de suppliant, drager van beroep, bij de Ketelaarsbrug zeer gunstig woonde nl. dicht bij zijn werk: het laden en lossen van schepen. Tenslotte dringt zich de gedachte op dat de eigenaar van het huis Thijman Henricksz Roos nog tot verhuring van het pand overging op een moment dat hij reeds volkomen op de hoogte moet zijn geweest van de plannen der stadsregering. Uit de bijlagen tot de stadsrekeningen kan men nog enkele bijzonderheden vernemen over het werk⁵⁾.

Gerrit Jansen, metselaar, dient op 18 juli 1641 een rekening in luidende: 'door last van de cameraer het hus affgebrocken staende aen de Ketelaersbrug, daerover gearbeyt vijf metselaers elck seven dagen daer eene gulden - 35 gulden.' Een rekening van Lenaert Nicasijs, timmerman voor werkzaamheden aan de nieuwe overdrift en de muur bij het St. Agatha Convent bevat o.a. een post: 'Den 19en July 1641 heeft Lenart 5 dagen ende drye knechts elcx 6 dagen gearbeyt doen sij de palen in de gront heyden ende noch twee knechts elcx 3 1/2 dagen aen 't selve werck, daechs elcx 1 gulden - 30 gulden'. Eveneens mogen wij uit een rekening van Lenaert Nicasijs concluderen dat in september begonnen werd met het afbreken van de Langebrug en dat derhalve toen de nieuwe weg gereed was. Ook Jan Veen, timmerman, heeft aan de nieuwe overdrift gewerkt. Hij komt echter in 1641 te overlijden, waarna zijn zoon Cornelis Jansz Veen het werk overneemt en in september 1641 meehelpt bij het afbreken van de Langebrug. Uit diverse raadsresoluties kan opgemaakt worden dat men begin 1642 de nodige

De omgeving van Flehite op de kaarten van Blaeu (ca. 1649) en Thomkins (1846). Details.

besluiten neemt om in het verlengde van de Krommestraat een brug te maken over het Havik en dat dit werk in april 1642 tot uitvoering komt. Een resolutie van 12 april 1642 luidt: 'De Regeerders resolveren dat mette geproyecteerde brugge uytte Krommestraet op Havick sal worden voortgegaen ende desen te doen maecken van steenwerck, de stad de materiaelen daertoe doen ende op dachhuynen den arbeyt'. Men besluit derhalve de brug tegenover de Krommestraat over het Havik van steen te vervaardigen. De stad zal de nodige materialen leveren en het werk zal tegen dagloon worden uitgevoerd. In de bocht van Langegracht en Havikergracht stonden aan het water echter enkele huizen. Het huis dat stond op de plaats waar de nieuwe brug kwam had men reeds tevoren verworven. Maar men wilde nog wat meer ruimte scheppen. Op 11 juli 1642 committeren de Regeerders twee Schepenen 'om d'gebuynen op Havick en t'eynde de Krommestraet gelegen te sunderen (= te enqueteren) over 't gunt d'selve bewilligen soudon willen te contribuieren totte coop mede van de huysinge van Oth d'timmerman gelegen aen de nieuwe brugge van Havick om d'selve huysinge te worden geamoveerd (= afgebroken) ende op die plaetse van dien mede geapproprierd tot een cierlijk plein.' Er blijken voldoende mensen voor het plan te voelen en eind 1642 moet ook dit zijn beslag hebben gekregen. Hiermede zijn wij gekomen tot de situatie zoals die in grote lijnen ook nu nog bestaat en die voor het eerst in beeld is gebracht op de stadsplattegrond van Blaeu (1649). De wijzigingen die na 1650 hebben plaatsgevonden zijn van betrekkelijk kleine omvang geweest, zoals enkele restauraties der bruggen (Ketelaarsbrug o.a. in 1871) en een versmalling van de bocht in de gracht (en aldus een verbreding der straat) op de hoek Nieuweweg/'t Zand in 1911.

De historie van het pand Breestraat 80/82

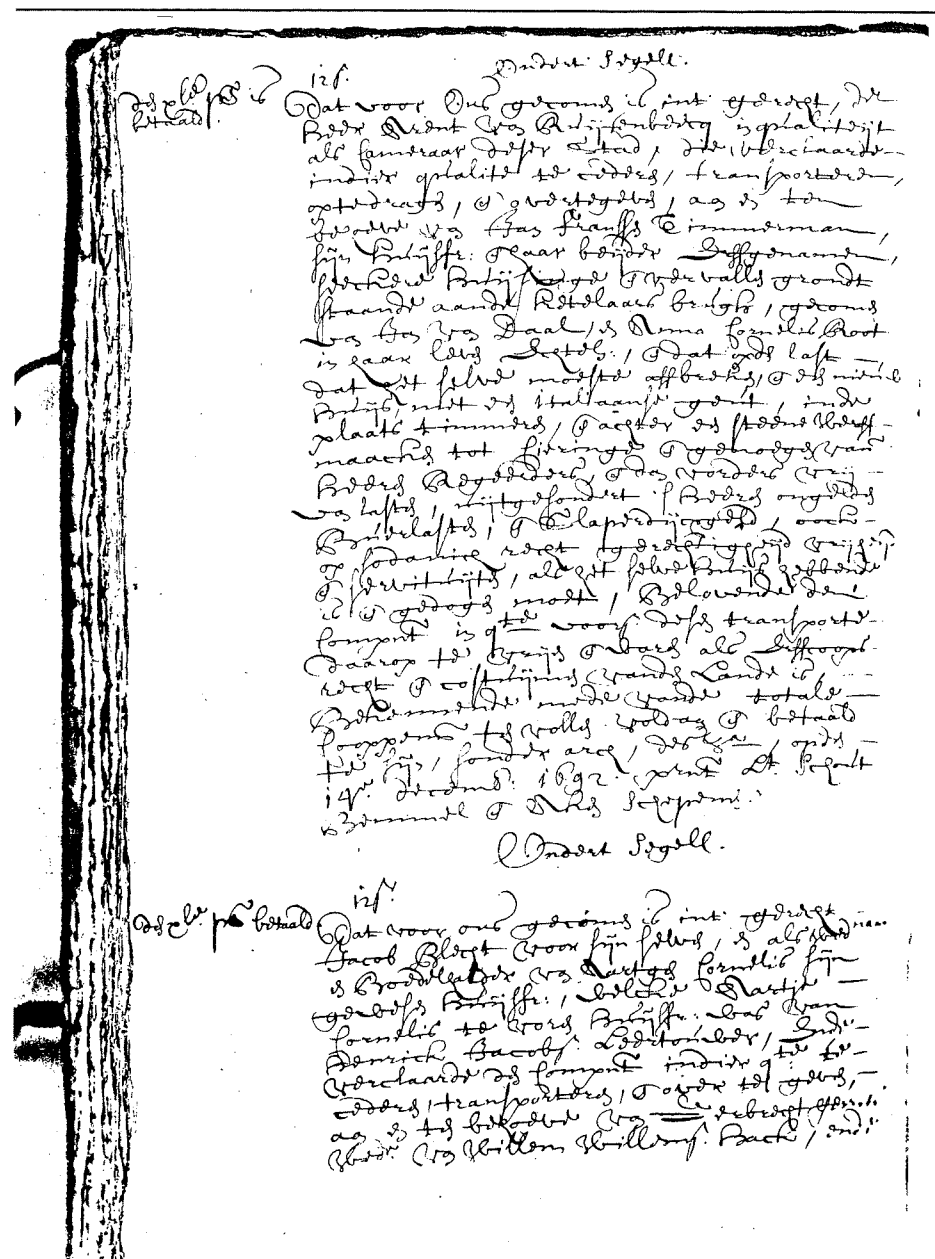
Ruim 400 jaar geleden en wel in 1572 vernemen wij dat ter plaatse van het huidige pand Breestraat 80/82 een huis met bijbehorende grond stond dat eigendom was van Ghijsbert Spruyt en zijn echtgenote Goeswynna Jansdochter. Volgens een schuldbekentenis lenen zij op 24 maart 1572 namelijk geld van een zekere Theodora van Vanevelt en stellen tot onderpand hun huis in de Breul (= een der 3 stadswijken waarin de binnenstad was verdeeld) in de Stadsmuurhuizen aan een zijde belend door de Ketelaarsbrug en aan de andere zijde door Evert van Surckesteyn⁶⁾. Op 7 mei 1577 sluiten zij wederom een hypothecaire lening en nemen geld op van Margriet Jan Verburchsdr. Hun bezit wordt dan omschreven als huis, hof en hofstede staande aan de lange Ketelaarsbrug met aan de andere zijde Evert van Surckesteyn, voor de gemene (= openbare) straat en achter de stadsgracht⁷⁾. In een quotisatiecedulle van 1604/1605 staan als bewoners van het pand vermeld Gijsbert Spruyt en Hubert van Dael. Deze laatste, 24 september 1602 gehuwd met Margareta Spruyt, een dochter van Gijsbert Spruyt en Goosentje (Goeswynna), woont op dat tijdstip dus kennelijk bij zijn schoonouders in. Als buurman wordt thans vermeld Jacob van Schayck⁸⁾. Blijkens een charter aanwezig in het gemeentearchief te Amersfoort gedateerd 4 november 1606 (oude stijl) verklaren Schout en Schepenen van Soest dat Hubert van Daal aan zijn zwager Gerrit Spruyt een jaarlijkse losrente van 12 gulden en 10 stuivers heeft opgedragen welke schuld aflosbaar is met een som ineens van 200 gulden⁹⁾.

Op 31 oktober 1623 maken Hubert van Daal en Margareta Spruyt een mutueel testament op. Zij hebben dan 2 nog minderjarige kinderen nl. een zoontje Jan en een dochtertje Gosentje van Dael.

Zij secluderen de weeskamer en benoemen hun neef mr. Peter van Schadjick tot momber (= voogd) over hun kinderen¹⁰⁾.

In een ratelcedulle (=lijst met verschuldigd ratelgeld) van 1632 treffen wij Hubert van Dael als bewoner van het huis aan en wordt als zijn buurman Willem van Schayck vermeld¹¹⁾. Ook in de lijst van contribuanten tot de Langebrug van ± 1640 komt zijn naam nog voor¹²⁾. Hubert van Dael zal in de periode tussen 1640 en 1648 zijn overleden. In de blaffaard van het huisgeld van 1648 staat als eigenaar van het huis ingeschreven Johan van Dael, de eerder genoemde zoon, die het door vererving in zijn bezit heeft gekregen¹³⁾. Hij is gehuwd met Anna Cornelisdr. Dit kunnen wij vernemen uit een schuldbekentenis van 13 november 1655, opgenomen in de protocollen van het Gerecht, waarin zij tot onderpand stellen 'seeckere huysinge, hof ende hofstede staende ende gelegen alhier aen de Ketelaersbrugge daer aen d'eene sijde Willem van Schayck ende aen de andere sijde de Statsgracht naestgelegen zijn'¹⁴⁾.

Waarvoor had hij dit geld nodig? Was dit wellicht bestemd om zijn huis op te knappen? Het verkeerde duidelijk in zeer slechte staat van onderhoud. Mogelijk hield dit nog verband met het wegbreken van de Langebrug en de daarmee gepaard gaande wijzigingen ter plaatse. De magistraat wenst echter orde op zaken te stellen en neemt op 13 september 1658 een resolutie aan luidende: 'Alsoo de huysinge van Jan van Dael staende aen de Ketelaersbrugh lange jaeren seer bouwvalligh heeft gestaen, sonder dat daeraen eenighe reparatien worden gedaen, veel min tegemoet siende dat eenighe praeparatie wordt aengewent om deselve naer behooren te restaureren, maer eerschappen is tot een ruine mitsgaders instortinge van de gevel in de graft aldaer, alsmede de werff rontom de huysinge seer ontrampeneert ende ontlasten. Soo hebben de Regeerders der Stad Amersfoort den voornoemde Jan van Dael geordonneert, gelijk sij ordonneren bij desen, deselve sijne gevel sonder uytstell soodanigh te repareren ende verseeckeren dat de vaert van de Gracht

Transportacte betreffende de verkoop/overdracht van het huis en vervallen grond bij de Ketelaarsbrug door de cameraar van Amersfoort aan Jan Franssen (van Bottenburgh), d.d. 14 december 1692. Rijksarchief Utrecht.

daerdoor niet werde bekommet ofte verhindert mitsgaders sijne werff van steen te maken, op poene indien hij van sulcx te doen in gebreecke quam te blijven 't selve bij den heer Officier sall worden gedaen op sijn gewin'¹⁵⁾. Dit heeft kennelijk niet het gewenste effect gesorteerd want op 22 april 1667 komt men op deze zaak weer terug en wordt door de Raad besloten om een commissie te benoemen teneinde 'het erff en gront achter de huysinge van Jan van Daell te visiteren wat tot dienst van de Stad passagie voor de Schuyten en Schepen tot verwijdinge van de Colck aldaar soude dienen, 't selve doen affbaeken, kielspitten ende aestimeren ende daervan rapport doen'¹⁶⁾. Men zal op grond van deze bevindingen de meest urgente werkzaamheden wel hebben laten uitvoeren zodat althans de scheepvaart niet werd gehinderd, maar aan het huis werd blijkbaar niets gedaan. In een raadsresolutie van 5 mei 1684 lezen wij namelijk dat de stadsregering het huis van Jan van Dael heeft aangekocht en men eens dient te overleggen

hoe men hier nu verder mee aan moet¹⁷⁾. Op 14 december 1692 is eindelijk de oplossing van het probleem gevonden. Op die dag wordt door de cameraar Arent van Ruitenbeecq verkocht en overgedragen aan Jan Franssen 'seeckere huysinge ende vervallen grondt staende aen de Ketelaarsbrugh, gecomen van Jan van Daal en Anna Cornelis Root in haar leven echtelieden ende dat op de last dat hetselve moeste affbreeken ende een nieuw huys, met een italiaanse geut, in de plaats timmeren, ende achter een steene werff maacken tot cierende ende genoeg van de heeren Regeerders'¹⁸⁾. De ambtelijke molens draaiden toen wel bijzonder langzaam, want er zijn 35 jaren verlopen sinds men in 1658 de zaak voor het eerst in de Raad aansneed. Maar van nu af aan kwam er schot in. De genoemde Jan Franssen die beter bekend is onder de naam Jan Franssen van Bottenburgh, van beroep timmerman en meester-molenmaker, heeft in korte tijd inderdaad het oude huis afgebroken en een nieuw huis opgetrokken. Lang hebben hij en zijn echtgenote Annitje Tomasdr.

Breestraat 80/82 met de in ca. 1848 aangebouwde broodbakkerij. Foto uit het eerste kwart van deze eeuw.

echter niet van hun nieuwe bezit kunnen genieten want in 1697 vernemen wij dat zijn vrouw is gestorven. Er wordt op 9 april 1697 voor notaris Willem Visscher een akte verleden waarin de nagelaten goederen, waarvan Annitje een vrij aanzienlijk deel ten huwelijk heeft aangebracht, worden verdeeld tussen Jan Franssen van Bottenburgh, zijn zoon Francis en zijn dochter Maria, die gehuwd is met Lambert Jansz Aertbeecq, molenaar te Harderwijk. Francis van Bottenburgh (evenals zijn vader meester-molenmaker), die op 7 februari 1693 voor het Gerecht van Amersfoort was getrouwd met Hendrina van den Oudendoelen krijgt het pand bij de Ketelaarsbrug toebedeeld. Als belending aan de andere zijde wordt vermeld Assuerus Schut, med. dr. en schepen der stad¹⁹). Het pand komt vervolgens door vererving in het bezit van de zoon van Francis van Bottenburgh genaamd Jan van Bottenburgh, geboren 3 oktober 1707, die op 20 april 1728 in het huwelijk trad met Hendrina Boelhouter. Als Jan op 22 december 1742 komt te overlijden blijkt het huwelijk kinderloos te zijn gebleven en gaat het huis derhalve over in handen van zijn weduwe. Op 14 april 1750 hertrouwt Hendrina Boelhouter met Willibrordus van Birckhoven. Deze is vóór 25 oktober 1757 overleden, hetgeen vermeld is in het testament dat Hendrina Boelhouter ten overstaan van notaris Wilhelmus Gualterus van Veerssen op die dag opmaakt. Daar ook haar tweede huwelijk kinderloos is gebleven vermaakt zij haar bezittingen, na aftrek van een aantal legaten aan diverse familieleden (ook haar dienstmaagd wordt bedacht met een uitkering van 200 gulden), voor de ene helft aan haar zuster Johanna Boelhouter, weduwe van Pieter Noorwegen en voor de andere helft aan de kinderen van haar neef Cornelis Boelhouter, koopman in wijnen te Amsterdam²⁰).

Het pand is dan verdeeld in 2 woningen, hetgeen opgemaakt kan worden uit een huurcontract van 17 december 1757 als Hendrina de helft verhuurt aan een zekere Jan van Hutten voor een periode van 6 jaar tegen een bedrag van 56 gulden per jaar met als bijkomende voorwaarde dat de verhuurster het huis ordentelijk zal moeten repareren en in de aanstaande zomer in de keuken een 'schuyfglas' (= schuifraam) zal moeten laten maken²¹). Na het overlijden van Hendrina Boelhouter (6 december 1770) verkoopt haar zuster Johanna Boelhouter het pand dat haar is toebedeeld aan notaris Gijsbert Gerrit Methorst. In de transportacte van 8 juli 1777 wordt het omschreven als twee huizen onder één dak, staande in de Breedestraat tegenover de Langegracht naast de Ketelaarsbrug, met als belending aan de andere zijde Pieter van Lokhorst²²). Op 13 juli 1803 na het overlijden van notaris Methorst sluit zijn weduwe Anna van Goudoever een hypothecaire lening met als onderpand het huis bij de Ketelaarsbrug dat dan weder in zijn geheel bewoond wordt en wel door notaris en procureur mr. J. de Louter²³). Op 19 december 1818 verkoopt Anna van Goudoever als enig en universeel erfgename van haar overleden man notaris Gijsbert Gerrit Methorst, het huis aan het eind van de Breedestraat tegenover de Langegracht Breul 323 naast de Ketelaarsbrug, aan de andere zijde belend door een gebouw en grond van de gemeente Amersfoort, voor een bedrag van f 3005,— aan Everarda Prins, weduwe van Dirk Feer, tabaksplanter. Het geheel is verhuurd aan Gerardus Abraham Sevenhuysen voor f 220,— per jaar onder de conditie dat hij bij verhuizing de boompjes uit de tuin mag meenemen. De akte wordt gepasseerd ten huize van de verkoopster, de hofstede Birkhoven²⁴).

Na het overlijden van Everarda Prins laten haar erfgenamen op 25 januari 1821 haar bezittingen veilen. Het huis Bredestraat (Br. 323) dat wordt omschreven als een 'logeabel huis met meest behangen vertrekken en tuin bij de Ketelaarsbrug, uitzicht hebbend op Cingel en Spuy' wordt voor f 3750,— eigendom van Maria Renes, weduwe van Jacobus Pull²⁵). Zij heeft het huis ook bewoond en overlijdt daar 1 februari 1848. Ten overstaan van notaris D. Scheerenberg wordt op 6 maart 1848 door de deurwaarder Dirk Anthony Okhuizen op aanwijzing van de dienstbode der overledene (Deliana Navest) ten sterfhuize woonachtig, de inboedel geïnventariseerd²⁶). Op 18 mei 1848 worden de eigendommen van de overledene door haar erfgenamen in het openbaar geveild. Het pand Breestraat, wijk Breul 323, een herenhuis bevattende onderscheidene kamers en vele gemakken, van achteren uitzicht hebbende op Singel en Spui, kadastraal bekend onder E 248 groot 4 roeden en 20 ellen wordt voor f 2300,— verworven door Reint Bot, broodbakker²⁷). Volgens een hypotheekakte verleden voor notaris Dirk Scheerenberg op 16 augustus 1848 waarbij hij f 2000,— leent van mej. Kaatje Herschel, weduwe van Ephraim Levi Visser, heeft Reint Bot het pand laten verbouwen en is er onder meer een nieuwe broodbakkerij aangebouwd²⁸). Wanneer op 17 januari 1857 door de erfgenamen van de op 26 september 1856 te Utrecht overleden Reint Bot, die gehuwd was met Johanna Elisabeth Lensink en 8 kinderen had, het pand wordt geveild, komt vast te staan dat het is gesplitst in een herenhuis en een broodbakkerij. Het geheel is voor f 320,— per jaar verhuurd aan de weledelgestrenge heer Menningh, terwijl de winkel in gebruik is (onderhuur) bij de bakker Wiegenraad. De toonbank in de winkel is niet onder de verkoop begrepen en is vermoedelijk eigendom van Wiegenraad.

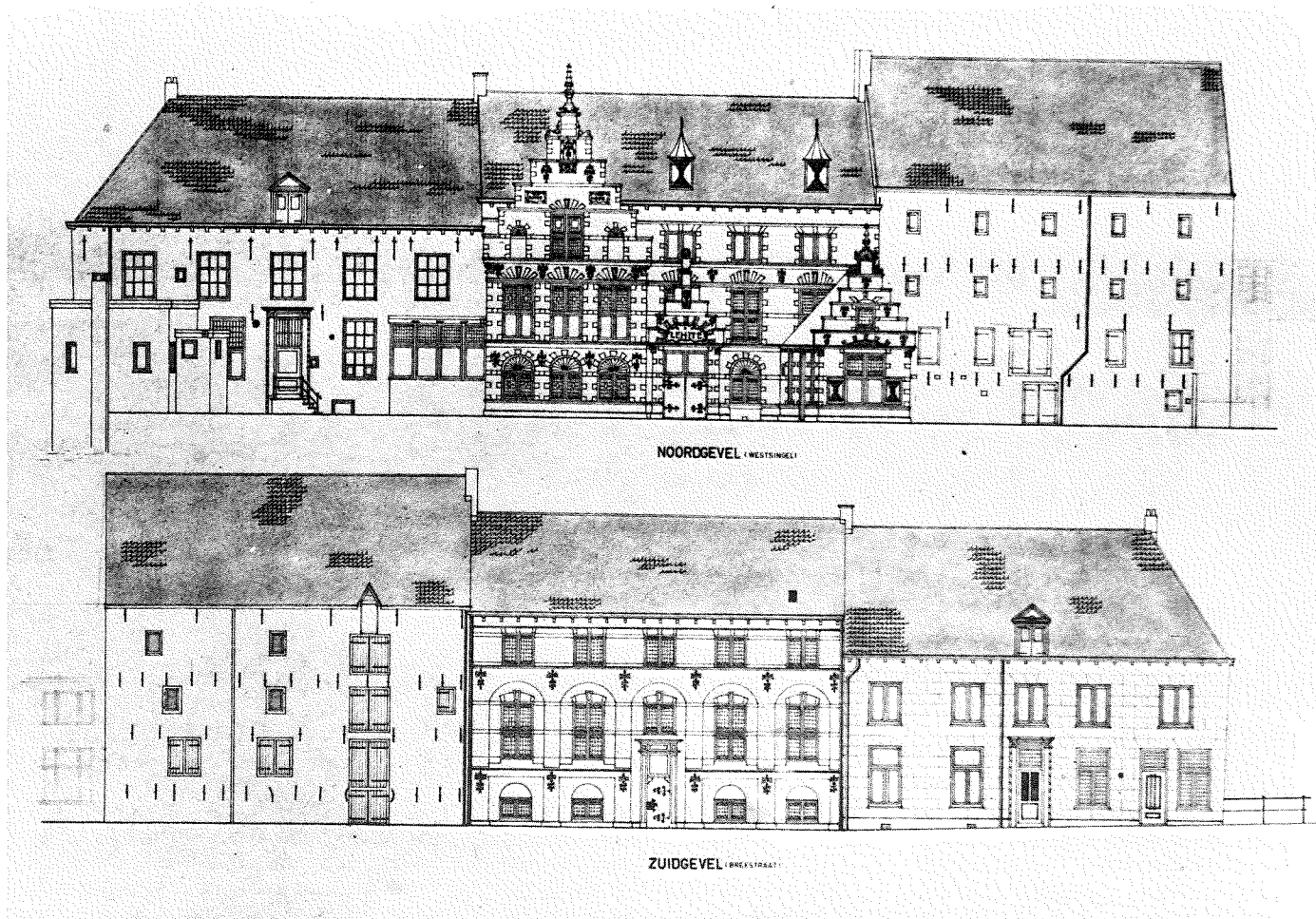
Het 'zaaltje' van de R.K. Spaarbank, gebouwd in 1923 naar ontwerp van de architect G. Adriaans. Deze aanbouw werd bij de laatste restauratie afgebroken.

De nieuwe eigenaar wordt Johannes Franciscus Lagerwey voor een bedrag van f 3600,—. De grootte van het perceel is nog ongewijzigd doch er heeft wel een kadastrale omnummering plaatsgevonden nl. het bebouwde deel is thans bekend onder E 2568 en de bijbehorende tuin onder E 2569²⁹). Johannes Franciscus Lagerwey, koopman, verkoopt het pand, kadastraal bekend onder E 2568 groot 1 are en 75 ca met bijbehorende tuin, kadastraal bekend onder E 2569 groot 2 are en 45 ca, samen 4 are en 20 ca, op 7 april 1880 voor f 4500,— aan de weledelzeergeleerde heer Petrus Smits, doctor in de genees-, heel- en verloskunde. De verkoopakte wordt gepasseerd voor notaris J. M. Richelle³⁰). Dr. Petrus Smits wordt op 15 april 1896 als eigenaar opgevolgd door Cornelis van der Zoo de Jong, koopman. In de akte verleden voor notaris C. A. van Blaricum te Amersfoort wordt het bezit omschreven als herenhuis met grond en tuin aan het einde van de Breedestraat bij de Ketelaarsbrug. De kadastrale nummering en de grootte zijn nog ongewijzigd. De koopsom bedraagt f 4500,—³¹). Tien jaar later en wel 3 april 1906 verkoopt C. van der Zoo de Jong zijn bezit weer en wel aan August Marie Tromp van Holst voor een bedrag van f 8500,—. De akte wordt verleden voor notaris Joh. Knoppers en hieruit vernemen wij dat het een herenhuis betreft verdeeld in 2 woningen, waarvan één verhuurd is aan D. de Graaf voor f 3,— per week en de andere woning thans onbewoond is³²). Zoals bekend was de heer Tromp van Holst bestuurslid der Oudheidkundige Vereniging Flehite en heeft hij uitermate grote verdiensten voor de vereniging en het museum gehad. Op zijn persoon en al wat hij voor Flehite en Amersfoort heeft betekend zal in dit bestek niet nader worden ingegaan³³).

Het pand Breestraat 80/82 werd door de heer Tromp van Holst aan Flehite verhuurd, doch in een periode dat het Flehite niet voor de wind ging (1ste wereldoorlog) schold hij de vereniging ook een aanzienlijk bedrag aan achterstallige huur kwijt. Na zijn dood (30 oktober 1920) moest het pand weer door Flehite ontruimd worden, want op 3 maart 1921 werden zijn bezittingen in opdracht van zijn nagelaten kinderen (zijn echtgenote Johanna Francoise Oedilia Hendrika Hartogh Heys was reeds eerder overleden) geveild door notaris J. Knoppers. Het pand Breestraat 80/82 wordt eigendom van de vereniging 'de Amersfoortsche Roomsche Catholieke Spaarbank' voor een bedrag van f 8500,—³⁴). Flehite heeft nog gepoogd het gebruik van het pand te kunnen continueren, echter zonder succes. De financiële middelen hiertoe ontbraken. In de loop van 1923 werd het pand door Flehite ontruimd. In het najaar van 1923 werd door de R.K. Spaarbank de aanbouw achter Breestraat 82 vernieuwd en vergroot. De woongedeelten van Breestraat 80 werden door de Spaarbank verhuurd aan particulieren. Eind 1951 werd door het Flehitebestuur besloten het pand 80/82 van de Spaarbank aan te kopen. De gelden hiertoe waren beschikbaar en de Spaarbank (in liquidatie) had reeds de nodige bereidheid tot verkoop getoond. Op 11 maart 1952 wordt het desbetreffende koopcontract gepasseerd voor notaris G. P. A. L. te Leuken en kan de Oudheidkundige Vereniging Flehite zich verheugen eigenaar van het pand te zijn geworden voor de prijs van f 16.000,—³⁵). Behoudens de aanbouw 'het zaaltje' kon men echter het gekochte nog niet onmiddellijk betrekken, daar zowel Breestraat 80 als 82 nog verhuurd waren. Eerst op 1 januari 1958 waren alle ruimten voor het museum beschikbaar.

Breestraat 78

Bij de geschiedenis van Breestraat 80/82 hebben wij reeds gezien dat op 24 maart 1572³⁶) en 7 mei 1577³⁷) als eigenaar van het belendende pand (thans Breestraat 78) een zekere Evert van Surckesteyn wordt genoemd. Zoals wij later bij de behandeling der historie van Breestraat 76 nog zullen zien wordt deze Evert van Surckesteyn reeds in 1555³⁸) en ook in 1561³⁹) als eigenaar van Breestraat 78 aangeduid. Na zijn overlijden (de datum is niet exact bekend, doch uit documenten uit 1579 kan opgemaakt worden dat hij toen reeds gestorven was)⁴⁰), komt het pand door vererving in handen van Roloff van Surckesteyn, die het volgens een transportakte van 4 juli 1586 verkoopt aan Petronella Petersdr van Ommeren, weduwe van Wijnout van Estveld⁴¹). Na haar dood wordt het huis op 4 juli 1595 door de erfgenamen in eigendom overgedragen aan Jacob Willemsz van Schayck en diens echtgenote Maria⁴²). Het bezit wordt omschreven als een huysinge, hof en hofstede bij de Ketelaarsbrug in de Muurhuizen, aan een zijde belend door Gijsbert Spruyt (die wij reeds kennen als eigenaar van (thans) Breestraat 80/82) en aan de andere zijde door de erfgenamen van Henrick Andriesz (die wij nog zullen ontmoeten bij de historiebeschrijving van Breestraat 76). In de quotisatiecedulle van 1604/1605 komt hij nog steeds als eigenaar van het pand voor⁴³). In het cohier van het ratelgeld van 1632 blijkt de bewoner van het pand Willem van Schayck te zijn⁴⁴). Deze naam komen wij ook tegen als eigenaar in de lijst van contribuanten tot de Langebrug uit ± 1640⁴⁵). Hieruit mag geconcludeerd worden dat Jacob van Schayck is overleden en dat Willem van Schayck het huis door vererving zal hebben verkregen. Vermoedelijk was hij een zoon van de overledene, hoewel daaromtrent dezerzijds geen absolute zekerheid kan worden gegeven. Dit behoeft enige verduidelijking. Overdracht van eigendom door vererving behoefde niet geregistreerd te worden in de protocollen van transporten en plechten van het Gerecht. Derhalve is een geval van vererving slechts te achterhalen door een uitgebreid genealogisch onderzoek, tenzij van de verdeling der nalatenschap een notariële akte is gepasseerd en deze bewaard

Architectentekening van de Flehite-gebouwen omstreeks 1970.

is gebleven. Hoe het ook zij, vast staat dat een zekere Willem van Schayck in 1640 eigenaar is. Als zodanig is hij ook te vinden in de blaffaards van het huisgeld van de jaren 1648, 1650 en 1654/1658⁴⁶). Uit een akte van 7 april 1663 komt vast te staan dat het hier degene betreft die als schepen deel heeft uitgemaakt van de magistraat der stad⁴⁷). Willem's dochter Margriete van Schayck trad op 9 februari 1634 in het huwelijk met dr. Petrus Schut, die reeds vanaf 1627 conrector van de Latijnse School was op een salaris van 400 gulden per jaar, met de bepaling dat dit bedrag met 50 gulden zal worden verhoogd als hij getrouwd zal zijn⁴⁸). Uit dit huwelijk worden drie kinderen geboren nl. Assuerus (15 maart 1635), Daniel (die later schout van Stoutenburg wordt) en een dochter Rijckelandt. Op 12 april 1648 werd door dr. Petrus Schut en zijn vrouw ten overstaan van notaris Johan van Ingen een akte van lijflicht, tevens seclusie van de weeskamer, opgemaakt⁴⁹). Naar deze uiterste wilsbeschikking werd door Willem van Schayck verwezen, toen hij op 10 oktober 1659, namens zijn dochter Margriete compareerde voor de Weeskamer, toen zijn schoonzoon Petrus Schut was overleden⁵⁰). Als diens opvolger werd tot docent aan de Latijnse School aangesteld zijn zoon Assuerus (echter niet met de titel van conrector), met de bedoeling dat hij deze betrekking op zich nam ten behoeve van zijn moeder, die op deze wijze als het ware een pensioen werd toegekend⁵¹).

Toch moet Assuerus later wel conrector zijn geworden, want als op 16 augustus 1669 de rector van de Latijnse School dr. Theodorus Schut (een broer van zijn vader) op eigen verzoek wordt gepensioneerd, wordt in de raad besloten tot de aanstelling van 'Dr. Assuerus Schut, medicinae doctor, jegenwoordigh conrector tot Rector van de Schoole'⁵²). Assuerus is inmiddels afgestudeerd als med.dr. en is naast zijn werkzaamheden aan de school, ook nog een practiserend medicus⁵³). Tot 1699 blijft hij als rector aan de Latijnse School verbonden en als hij deze op 65-jarige leeftijd met welverdiend pensioen verlaat, heeft hij de functie van rector 30 jaar lang vervuld⁵⁴). Dr. Assuerus Schut, die inmiddels door vererving via zijn moeder Margriete (de dochter van Willem van Schayck) eigenaar van het pand Breestraat 78 was geworden en dit ook bewoond moet hebben, vervulde in zijn leven talrijke openbare functies. Zo was hij o.a. regent van de St. Joriskerk, regent van het St. Pietersgasthuis, regent van de Lieve Vrouwekerk en vanaf 1685 afwisselend raad en schepen der stad Amersfoort⁵⁵). Hij is ongehuwd gebleven en eerst op hoge leeftijd (79 jaar) besluit hij zijn vele bezittingen onder zijn bloedverwanten te verdelen en maakt hiertoe een eigenhandig geschreven besloten testament op, gedateerd 9 oktober 1714, door hem met zijn handtekening en zegel bekrachtigd. Hij biedt dit nog dezelfde dag aan notaris Erasmus van Goudoever aan om op de buitenzijde van het document de

voorgeschreven akte van superscriptie op te laten maken. Een deel der akte is gesteld in de volgende bewoordingen: *'Compareerde de heer Dr. Assuerus Schut, Raad in de Vroedschap en Oudschepens deser Stad, ons notaris en getuygen wel bekend, sijnde gezond van lighaam ende verstand, dewelke aan ons exhibeerde (=toonde) dit besloote papier, sijnde met een sijden draad rondom toegenayt, ende op vier plaatsen met zijn signet (=zegel) aan de hoeken versegelt, verclarende dat 't geene daarinne geschreven staat is zijn testament en yterste wille'*⁵⁶). Op 7 januari 1716, ruim 80 jaar oud, overlijdt Assuerus Schut, waarna zijn nicht Jacoba van Schayck, die Assuerus zijn laatste jaren heeft verzorgd en bij hem inwoonde, zich op 13 januari 1716 vervoegt bij notaris van Goudoever met het besloten testament. In zijn protocol neemt de notaris op dat voor hem compareerde *'juffrouw Jacoba van Schayck, bejaarde dochter (=meerderjarige, ongehuwde vrouw), wonende alhier ten huize van den overledene heer Dor. Schut, dewelke aan ons exhibeerde dit besloten papier... glad, gaaff en ongeschonden, seggende 't selve te sijn het testament van haren overledenen neef de heer Assuerus Schut, waarvan sij comparante verclaarde eene van de naasten in den bloede en presumptive erfgenaam te wesen, versoekende dat 't selve door mij notario in presentie van nagenoemde getuygen mogte worden geopent en voorgelesen...'*

Behoudens een groot aantal aanzienlijke legaten aan diverse neven en nichten (ook zijn laatste dienstmaagd Barbara Joosten en zijn vroegere dienstmaagd Suzanna Busekool worden royaal bedacht) vallen al zijn bezittingen toe aan Jacoba van Schayck, die hij tot universeel erfgenaam heeft aangewezen. Zij verkrijgt dus ook het pand in de Breestraat in eigendom⁵⁷). Lang blijft zij er echter niet wonen. Reeds op 24 mei 1717 transporteert zij haar nieuw verworven bezit aan Pieter Pauly, medicinae doctor en diens echtgenote Elisabeth Maria van Roomen⁵⁸). Op 29 september 1741, als hun huwelijk nog kinderloos is gebleven, maken dezen hun testament op voor notaris S. van Brinkesteijn *'die 1ste comparant gezond van lichaame met ons gaande ende staande, ende de 2de comparante siekelijk van lichaame op een stoel sittende, jedoch beyde haare redenen, verstand ende geheugen wel magtig en volkomenlijk gebruykende...'* Zij benoemt hierin de 4 kinderen van haar overleden zuster Geertruyd van Roomen uit diens huwelijk met Mattheus Scheerder tot haar enige en universele erfgenamen⁵⁹). Op 18 november 1741 sterft zijn vrouw, waarna dr. Pieter Pauly en de bovengenoemde erfgenamen het huis, dat wordt omschreven als staande aan de Singelgracht aan het begin van de Muurhuizen bij de Ketelaarsbrug, aan een zijde belend door Benjamin Italiaander (die wij nog zullen leren kennen bij de behandeling van Breestraat 76) en aan de andere zijde door de weduwe van Jan van Bottenburgh (zie Breestraat 80/82), op 15 februari 1744 transporteren aan Jan Blok gehuwd met Margareta Bloedbergen⁶⁰). Jan Blok, die in de stukken steeds aangeduid wordt als handelaar in kruidenierswaren, moet wel een gewiekst zakenman geweest zijn, want tussen 1732 en 1769 komen wij hem regelmatig tegen als koper van onroerend goed en aan het eind van zijn leven bezit hij alleen in Amersfoort al 55 huizen. Terloops zij hier vermeld dat de gelukkige erfgenaam van Jan Blok de notaris Gerrit Vogelsang werd, die gehuwd was met Johanna van Eckdom en na diens overlijden hertrouwde met Catharina Velp. Deze laatste trad na het overlijden van Gerrit Vogelsang (13 mei 1808), opnieuw in het huwelijk en wel met Otto Scheltus, heer van Leusden en bracht aldus vrijwel het hele bezit van Jan Blok ten huwelijk aan.

Bij de restauratie van Breestraat 78 kwamen in 1978 in de muur op de eerste verdieping tegen Breestraat 76 een groot aantal rookkanalen te voorschijn.

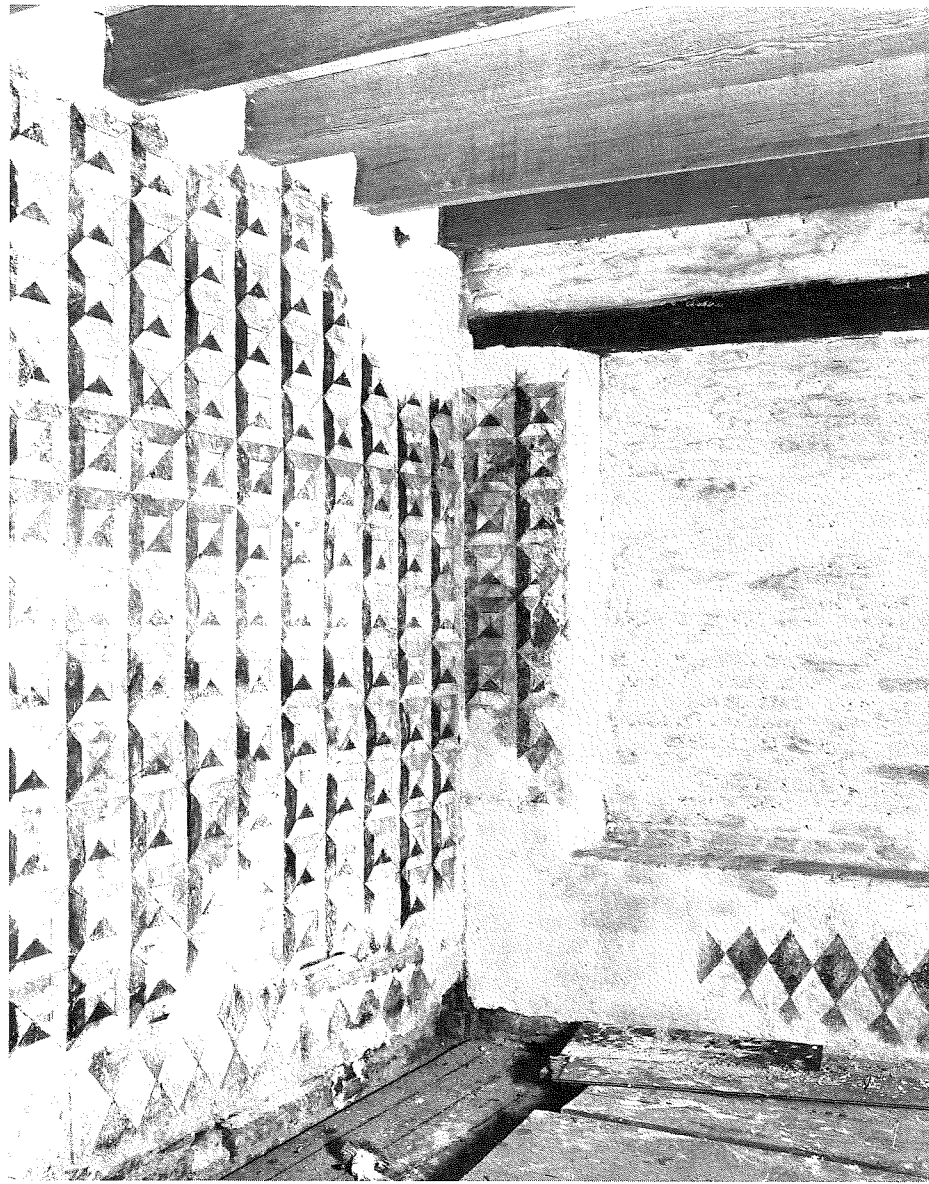
Hieronder behoorde echter niet het pand in de Breestraat, daar dit reeds in 1767 door Jan Blok was verkocht aan Pieter van Lokhorst gehuwd met Johanna Elisabeth Ham (transportakte dd. 11 april 1767)⁶¹). Dit echtpaar draagt hun eigendom op 11 december 1802 over aan dr. Daniel Craanen⁶²). Deze was gehuwd met Francisca Geertruyd van Bommel. Helaas blijkt dit geen harmonisch huwelijk te zijn geweest. Zij besluiten tot echtscheiding, waarbij haar het huis in de Breestraat wordt toebedeeld. Zij wenst dit echter te verkopen en de stad Amersfoort is een der gegadigden. Op 30 juli 1804 besluit het gemeentebestuur tot de aankoop *'in overweging sijnde de noodzakelijkheid om voor het garnisoen genoegsame caserne te bekomen'*⁶³). De akte wordt gepasseerd voor notaris J. de Louter op 14 november 1804. De koopsom bedraagt f 1500,—⁶⁴). Bij besluit van 4 september 1860 gaat de gemeenteraad met algemene stemmen akkoord met het voorstel een aantal gebouwen kosteloos aan het rijk in voortdurend gebruik af te staan ten behoeve van het garnizoen⁶⁵). Hiertoe behoort ook het huidige pand Breestraat 78, dat in gebruik is als infirmerie⁶⁶). In 1887 als het pand niet meer door het garnizoen wordt gebruikt, gaat de gemeenteraad (6 september 1887) akkoord met verkoop aan de Regenten van het huis van bewaring te Amersfoort. Na machtiging van de minister van Justitie dd. 4 mei 1888 wordt het gebouw op 22 mei 1888 voor

f 1200,— verkocht aan de Staat der Nederlanden om te worden dienstbaar gemaakt tot een bijzondere strafgevangenis voor meisjes⁶⁷). De koop wordt echter op 28 augustus 1889 weer ongedaan gemaakt na een desbetreffend raadsbesluit (6 december 1888). Er hadden zich kennelijk onverklaarbare misverstanden voorgedaan, want bij de wet van 6 mei 1889 (Staatsblad nr. 51) werd namelijk nader bepaald dat bedoelde strafgevangenis gevestigd zou worden te Montfoort⁶⁸). Er diende zich gelukkig een andere gegadigde aan en wel Flehite, die het gebouw voor het bedrag van de geannuleerde koop (f 1200,—) wist te verwerven (raadsbesluit dd. 29 oktober 1889). Namens de vereniging tot verzameling van Oudheden 'Flehite' comparereren W. F. N. van Rootselaar (voorzitter), J. R. van de Gumster (penningmeester) en B. F. Castendijk (secretaris). De akte wordt verleden voor notaris J. M. Richelle op 7 december 1889⁶⁹). Het pand werd in 1890 verbouwd en op 21 oktober als museum in gebruik genomen, doch reeds eind 1897 bleek het in zo slechte toestand te verkeren dat restauratie noodzakelijk was. Deze restauratie volgens een plan van de architect H. Kroes eind 1898/begin 1899 door de aannemer G. Prins uitgevoerd, heeft het exterieur opgeleverd zoals wij het nu nog kennen doch het karakter van muurhuis ging verloren. Bij de laatste restauratie der museumgebouwen (2de fase, 1978/1979) is dit gelukkig weer zo goed mogelijk in ere hersteld⁷⁰).

Breestraat 76

De geschiedenis van dit pand kunnen wij laten beginnen op 22 januari 1555 als een zekere Evert van Schayck geld leent van Rijk Goosens en zijn huis in de Breulstraat in de Muurhuizen naast Evert van Surckesteyn tot onderpand verleend⁷¹). Deze schuld wordt op 12 december 1561 afgelost door Henrick Andriesz, die op 7 mei 1561 eigenaar wordt van het huidige pand Breestraat 76 als door Willem Andriesz van Schayck en zijn vrouw Lysgen aan hem en zijn echtgenote Willemtje Thomas wordt getransporteerd: *'een huysinge, hof'ende hofstede in de Muurhuizen in de Breulstraet'*. Als belendingen worden genoemd: aan een zijde Evert van Surckesteyn (zie Breestraat 78), *'voor die gemeene straet en achter die Stadtingel-graft'*⁷²).

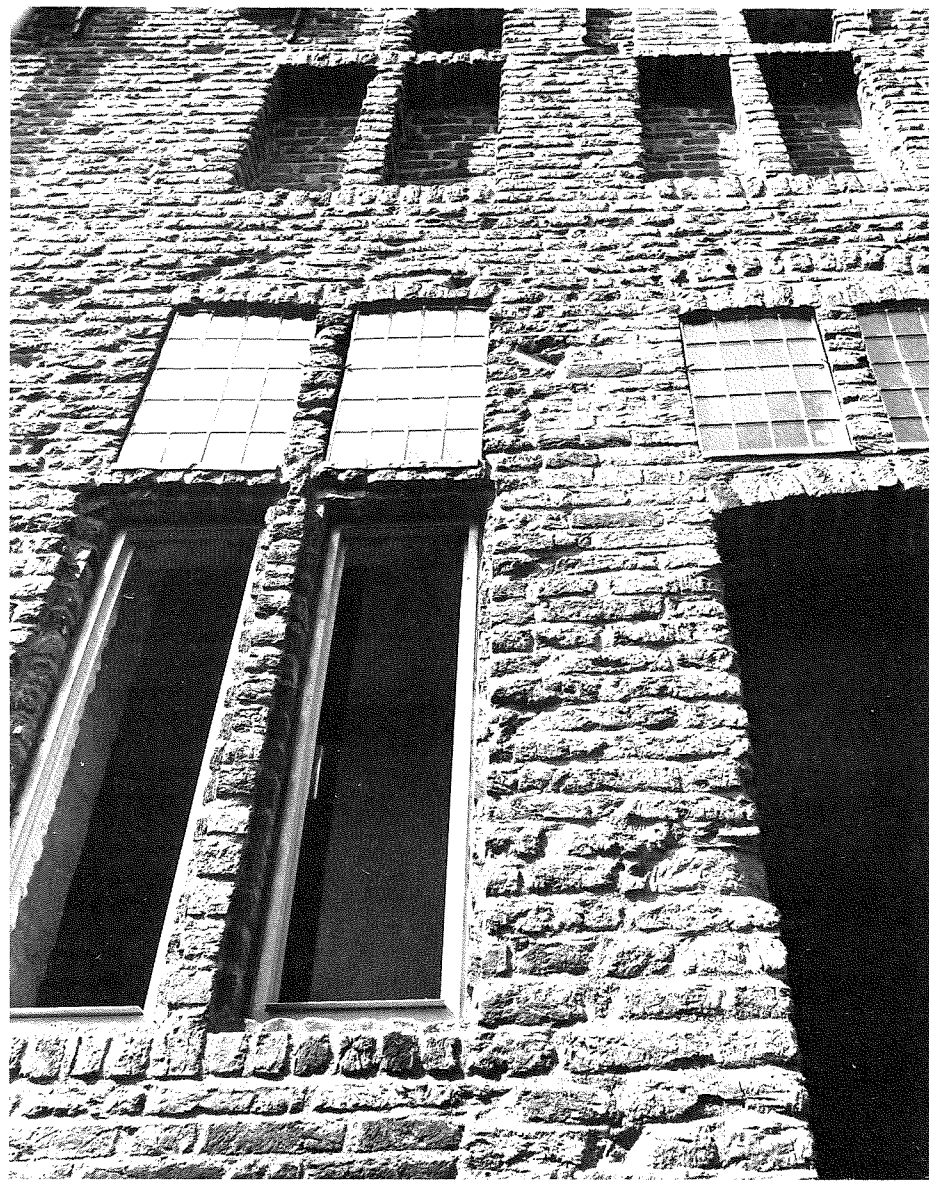
Zoals wij hebben gezien bij de geschiedenis van Breestraat 78 worden op 4 juli 1595 de erfgenamen van Henrick Andriesz als belending genoemd. Deze moet derhalve vóór 1595 zijn overleden. Zijn zoon Thomas Henricksz wordt in de quotisatiecedulle van 1604/1605 als eigenaar van het pand vermeld⁷³) en in het cohier van het ratelgeld van 1632⁷⁴) ook als bewoner. In de lijst van contribuanten tot de Langebrug uit ± 1640 vinden wij hem nog als eigenaar⁷⁵). Op 21 mei 1644 wordt bij een transport de ligging van een ander huis in de Breestraat nader gepreciseerd als gelegen tegenover het huis van Thomas Henricksz van Walickenberg⁷⁶). Dit is de eerste maal dat wij de toevoeging 'van Walickenberg' tegenkomen. In de blaffaard van het huisgeld van 1648 en 1650 treffen wij hem nog als eigenaar van het pand aan, doch in die van 1654/1658 staat als eigenaar aangegeven Jacob Thomasz van Walickenberg, die het pand na het overlijden van zijn vader door vererving in eigendom verkregen moet hebben⁷⁷). De Van Walickenbergs waren zeer welgesteld. Een broer van Jacob Thomasz, nl. Gisbert Thomasz van Walickenberg was gehuwd met Emerentiana Bosch, de dochter van Willem Bosch Willemsz en werd door vererving eigenaar van de brouwerij 'De Kroon', die hij in 1663 grondig liet verbouwen waarbij deze brouwerij haar fraaie voorgevel kreeg⁷⁸). Jacob Thomasz van Walickenberg was gehuwd met Deliana van Sneul. Op 5 februari 1703 laten Jacob Thomasz van Walickenberg

De bij de restauratie van Breestraat 76 gevonden 16de eeuwse wandversieringen.

en Deliana van Sneul, die naar het schijnt in financiële moeilijkheden zijn geraakt, een deel van hun bezittingen in het openbaar veilen door notaris A. van Goudoever. Het betreft onder meer een perceel land genaamd Walickenbergh liggend aan de Eem (onder het Gerecht van Eembrugge) en het mooie huis in de Breestraat naast dr. Assuerus Schut. Dit huis komt voor een bedrag van 490 gulden in het bezit van Arien Maassen van de Bick⁷⁹). Deze kocht het waarschijnlijk mede ten behoeve van Simon Thimensz van Vreeswijk, althans door stukken uit 1705 kan men vaststellen dat deze laatste mede-eigenaar is. Mogelijk waren zij verwanten. Als zij beiden inmiddels overleden zijn transporteren op 15 mei 1726 Brechje Maas van Oort, weduwe van Simon Thimensz van Vreeswijk alsmede Rijck Kuyper en Petronella van de Bick (?) het pand aan Abraham Italiaander Benjaminsz, koopman in tabak⁸⁰). Zijn vader Benjamin Italiaander, met wie hij samen zaken deed, zal zeker de aankoop geheel of ten dele gefinancierd hebben en als mede-eigenaar zijn opgetreden. Dit blijkt uit diverse andere documenten (zie ook Breestraat 78).

Na de dood van Benjamin vindt een scheiding van zaken en eigendommen plaats, waarbij nadrukkelijk wordt vermeld dat Abraham Italiaander Benjaminsz het pand in de Muurhuizen bij de Ketelaarsbrug wordt toebedeeld⁸¹). Op 18 januari 1745 dragen hij en zijn echtgenote Anna Italiaander het pand in eigendom over aan Jonas Cohen, eveneens koopman in tabak, en diens vrouw Sara Italiaander, resp. zwager en zuster van Abraham Italiaander. In het protocol lezen wij dat het huis inmiddels is geappropriëerd (= ingericht, geschikt gemaakt) tot een pakhuis met schuurtje en aan een zijde wordt belend door Jan Blok (zie hiervoor Breestraat 78)⁸²). Dit is voor zover bekend de eerste aankoop van onroerend goed door Jonas Cohen, na het in 1741 in goede harmonie beëindigen van de vennootschap met zijn broer Samuel met wie hij als compagnon enkele jaren samen goede zaken had gedaan. Hij woonde zelf in een huurhuis, zoals wij o.a. vernemen uit een contract opgemaakt door notaris R. van Goudoever op 28 oktober 1726. Hij huurt dan ingaande 1 mei 1727 het huis op de hoek van de Kamperbinenpoort en Muurhuizen (thans Kamperbinenpoort 2) voor een bedrag van 108 gulden per jaar van de te Harderwijk wonende

Deel van de gevel van Breestraat 76 (Breestraatzijde) na de restauratie.

Francina van Bogarijen, weduwe van Daniel Sas⁸³). Het pand Breestraat blijft als pakhuis in gebruik. In 1748 neemt hij zijn op 10 februari 1726 geboren zoon Benjamin, die op 13 oktober 1744 was gehuwd met Eva Jacob Cohen, als firmant in zijn zaken op. Deze hebben zoals bekend een uitzonderlijk hoge vlucht genomen en hebben de Cohens tot grote rijkdom gevoerd. Na het overlijden van zijn vrouw Sara Italiaander hertrouwde Jonas op 9 september 1756 met Ester Philip Linneburg, weduwe van Samuel Weyll. In 1765, als na de dood van zijn vrouw Eva, Benjamin weduwnaar is geworden, wenst ook hij een nieuw huwelijk aan te gaan en wel met Chila Meyer, weduwe van Jacob Berend Heyman, van wie zij een zoon heeft. Zij geven van hun voornemen kennis aan het Gerecht te Amersfoort en de aantekening vindt volgens de stukken plaats op 22 november 1765. Hierbij staat vermeld dat de toekomstige bruid zich onlangs vanuit Hamburg te Amersfoort heeft gevestigd. De huwelijksdatum is niet ingeschreven en is ook onvindbaar gebleven in de trouwregisters van Hoogland, hoewel weleens het vermoeden is geuit dat zij op Vinkenhoeft, dat aan Benjamin toebehoorde, zouden zijn getrouwd. Wel dient A. Methorst begin 1766

namens hen een rekest in bij het Gerecht van Amersfoort volgens hetwelk Benjamin Cohen, weduwnaar van Eva Cohen Jacobs, en Chila Abraham Meyer, weduwe van Jacob Berend Heyman mededelen dat zij door notaris Methorst onder het Gerecht van Hoogland op 5 september 1765 een akte van huwelijksvoorwaarden hebben laten opmaken, waarbij o.a. nadrukkelijk is bepaald dat zij wederzijds niet aansprakelijk zullen zijn voor door de ander gemaakte schulden. Tevens wijzen zij er op dat de huwelijksproclamaties hebben plaatsgevonden en zij het voornemen hebben *'eerstdaags haer huwelijk alhier gerechtelijk te doen solemniseren'*. Zij zijn echter beducht dat de aangegane huwelijksvoorwaarden niet voldoende rechtsgeldigheid tegenover derden hebben en verzoeken derhalve alvorens de huwelijksvoltrekking te laten plaatsvinden e.e.a. op de voorgeschreven wijze publiek bekend te maken met openbare klokluiding. Het Gerecht neemt een gunstige beslissing, in de volgende bewoordingen: *'t Gerecht accordeert de bij deese requeste versochte publicatien met openbare klokluydingen edog ter pericule en koste van de supplianten. Actum den 22 februari 1766'*⁸⁴).

Wij willen het thans bij deze enkele bijzonderheden over de uitzonderlijk kleurrijke familie Cohen, die bij menigeen de pen vaak op hol deed slaan, laten en terugkeren naar het pand Breestraat 76. Dit was na de dood van Jonas Cohen (20 februari 1780) toegefallen aan zijn zoon Benjamin.

Na diens overlijden te Amsterdam in het jaar 1800 wordt het door Abraham Benjamin Cohen, Levy Oppenheim en mr. Jonas Daniel Meyer, allen woonachtig te Amsterdam, als executeurs testamentairs op 4 juli 1802 getransporteerd aan Otto de Vries, koopman in granen, voor een bedrag van 880 gulden. De omschrijving luidt: een pakhuis met schuur in de Bredestraat bij de Ketelaarsbrug, met de schuur aan het water⁸⁵).

Otto de Vries, overleden op 22 oktober 1828, heeft volgens een olografisch testament, getekend op 15 december 1827 en in bewaring gegeven bij notaris L. Hondius (op 23 oktober 1828 openbaar gemaakt), behoudens enkele legaten al zijn goederen vermaakt aan Jan van Binsbergen⁸⁶). Deze is de zoon uit het huwelijk van zijn reeds overleden dochter Bregta de Vries met Gerrit van Binsbergen. Deze laatste sterft op 1 maart 1841. Door notaris T. C. van Gelder wordt als gemachtigde van de weleerwaarde heer Jan van Binsbergen, rustend predikant, wonende te Utrecht, op 13 februari 1875 het pakhuis met erf, grond en tuin gelegen aan de Bredestraat, kadastraal bekend onder sectie E nr. 250 verkocht aan dr. Leofried Adelman, fabrikant en tevens handelaar in tabak, woonachtig te Würzburg in het koninkrijk Beieren⁸⁷). Na diens overlijden (11 augustus 1899) wordt door zijn weduwe Anna Thomasius het pakhuis volgens een akte verleden voor notaris J. Knoppers op 25 mei 1904, in eigendom overgedragen aan Abraham Herschel Benjaminzoon voor een bedrag van f 3500,—⁸⁸). Deze laatste doet het op 19 juli 1904 al weer voor een zelfde bedrag van de hand. De nieuwe eigenaar wordt Jonas van Vollenhoven, koopman, in deze handelend voor de fa. van Vollenhoven⁸⁹).

Merkwaardig genoeg vindt na korte tijd nl. 7 maart 1906 de verkoop plaats aan Hendrik Cornelis van Dam, koopman en ook nu is de koopsom f 3500,—⁹⁰). Opgemerkt dient hier te worden dat het pand weliswaar verder in gebruik bleef als pakhuis, maar dat er

De Flehite-panden (Breestraatzijde) voor de restauraties.

omstreeks 1915 ook een kleine woonruimte voor een pakhuisknecht in aanwezig is geweest. In 1919 kreeg het dan ook 2 huisnummers nl. 74 en 76, waarvan nr. 74 later weer is vervallen.

Het pand wordt tijdens een veiling gehouden op 6 februari 1940 door de te Rotterdam gevestigde N.V. 'd'Blauwe Molen' als het recht bekomen hebbende van Gerrit Johannes van Dam, die het op zijn beurt als zoon en erfgenaam van Hendrik Cornelis van Dam in eigendom verkreeg, voor f 4500,— verkocht aan de N.V. Tabakskerverij en Handelsmaatschappij 'De Snuifmolen' te Amersfoort, die reeds huurder van het pand was⁹¹⁾.

Bij een verkoopakte voor notaris J. M. Versnel gepasseerd op 31 december 1964 wordt door Franciscus Joannes Antonius de Jong, als directeur van de N.V. De Snuifmolen het pand voor een bedrag van f 47.500,— verkocht aan de te Amsterdam gevestigde N.V. Heybroek-Zélander⁹²⁾. Door de N.V. Technisch Unie Beheer te Amsterdam, waarin Heybroek-Zélander N.V. is opgegaan, wordt op 22 november 1971 het perceel verkocht aan de gemeente Amersfoort vertegenwoordigd door de heer Dirk Schouten, waarn. dir. van het Grondbedrijf der Gemeente, daartoe gemachtigd bij een raadsbesluit van 25 mei 1971.

De koopsom bedraagt f 48.000,—⁹³⁾. Op 16 september 1974 wordt voor notaris Keetell de akte gepasseerd waarbij de Oudheidkundige Vereniging Flehite uiteindelijk eigenaar van het onderhavige pand wordt voor een bedrag van f 50.000,—. De beslissing tot de verkoop is genomen bij raadsbesluit van 28 augustus 1973 (goedgekeurd door G.S. 20 november 1973)⁹⁴⁾.

Namens de verkoopster treedt op de heer D. Schouten en voor Flehite E. J. L. M. de Bruyn en ir. J. P. der Weduwen, resp. secretaris en waarnemend voorzitter⁹⁵⁾.

Het opgegraven bakkersoventje in de kelder van Breestraat 78.

Het archeologisch onderzoek

Tijdens de restauratie is ook een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Dit was er vooral op gericht te trachten een nader inzicht te verkrijgen in de wijze waarop de muurhuizen tot stand zijn gekomen en in welke mate er bij de bouw gebruik zou zijn gemaakt van de oudste stadsmuur. Daarnaast diende het onderzoek echter ook om na te gaan of zich in de bodem nog resten of sporen van vroegere bebouwing/bewoning bevonden, zulks ter aanvulling van onze kennis der stad en de levensomstandigheden van haar bewoners in de loop der tijden.

Het onderzoek in Breestraat 76 (1ste fase der restauratie) heeft geen spectaculaire zaken aan het licht gebracht. Bij het ontgraven van de voorgevelmuur zijn geen restanten van een oude stadsmuur aangetroffen. De achtergevel bleek te zijn opgetrokken op spaarbogen met een dikte van 60 cm. Tegen een dezer spaarbogen bevond zich een halfronde put (180x90 cm) vervaardigd uit steen van hetzelfde formaat als dat der fundering der

De waterput in de kelder van Breestraat 76.

buitenmuur (25x12x6 cm). Daar zich aan de buitenzijde van het gebouw ter plaatse een stenen vergaarbak bevond, bestaat het vermoeden dat het een (regen)waterreservoir is geweest voor schrob- en spoelwater in de kelder. Deze hypothese wordt nog ondersteund door de vondst in de vulling van de deels overwelfde put van een achtzijdige houten pompschacht met een doorsnede van 25 cm en een boring van 6 cm middellijn. Overigens werd uit de put evenals uit de kelderbodem slechts een hoeveelheid aardewerkscherven (deels 16de eeuws) geborgen. De putwand is bij de restauratie opgemetseld en derhalve thans zichtbaar. Het bouwhistorisch onderzoek heeft aangetoond dat wij hier te maken hebben met een goed bewaard gebleven specifiek voorbeeld van een laat 15de eeuws muurhuis, waarvan tal van fraaie details zowel in het exterieur als in het interieur bewaard zijn gebleven⁹⁶⁾. Aanwijsbare resten van een stadsmuur zijn echter niet aangetroffen.

Het pand Breestraat 78 is zoals wij in het historisch overzicht reeds hebben vernomen in 1898/1899 ingrijpend verbouwd, waardoor het karakter van muurhuis vrijwel verloren is gegaan. Mogelijk dat het souterrain met een tongewelf en aan beide zijden vijf steekgewelven, nog origineel is. Het archeologisch onderzoek in dit pand leverde naast enkele aardewerkvondsten ook nog een aantal resten van vroegere bebouwing op. Zo werd o.a. een middeleeuwse bakkersoven opgegraven op een diepte van 1.45 m onder het niveau van de weggebroken museumvloer (± 2.00 meter onder het straatniveau zijde Breestraat). Deze oven is mogelijk nog 15de eeuws. Voor een gedetailleerde beschrijving wordt verwezen naar de publikatie uit 1978⁹⁷⁾.

Hoewel in de fundering der voorgevel op enkele plaatsen stenen van het formaat 32x16x8 voorkwamen die mogelijk van de stadsmuur afkomstig zijn, werden geen resten van deze stadsmuur zelf gevonden.

Het pand Breestraat 80/82, dat behalve een kelder met een loodrecht op de Breestraat staand tongewelf met aan elke zijde drie steekgewelfjes, vrijwel geen overeenkomst met een muurhuis vertoonde, heeft archeologisch gezien, diverse interessante zaken aan het licht gebracht. Helaas kan in dit bestek aan een en ander slechts summier aandacht worden besteed.

Aan de zijde van de Westsingel werden twee waterputten (no. 1 en 2) ontgraven. Zij zijn van het gebruikelijke laat-17de eeuwse type en in een latere periode vermoedelijk uitgerust geweest met een pomp.

Onder het pand bleken 4 gescheiden kelderruimten aanwezig te zijn. In de kelder met gewelfjes (C) werd een nog geheel intact zijnde waterput (3) opgegraven. De put met een middellijn van 1.30 m was voorzien van een bakstenen overkoepeling waardoor een loden aanzuigleiding was aangebracht voor een pomp die op de begane grond erboven gestaan zal hebben. De loden buis had onderin 4 aanzuiggaatjes van elk 2 cm en steunde met een erin gestoken ronde houten pin met een daaronder bevestigd plankje op het schone zand onder in de put. Dit bevond zich op 1.65 m onder de bovenkant van de koepel, ofwel op 3.15 m-P (peil). Daar als peil voor de restauratiewerkzaamheden het straatniveau van de Breestraat werd aangehouden, dat overeenkomt met 2.69+ N.A.P., lag de bodem van de put op 0.46 m-N.A.P.

In de kelderruimte B werd tegen een brede funderingsrest een rechthoekige stenen bak blootgelegd, die vrijwel geheel met puin en zand was gevuld. Er zijn aanwijzingen dat het een oude beerput of vergaarbak voor keukenafval is geweest (nr. 4).

Buiten het gebouw werd vervolgens tegen de gevel aan de zijde van de Westsingel een grote rechthoekige beerput (5) van 2.00x1.50 m (buitenwerks) ontdekt, opgetrokken uit steen van het formaat 25x12x5¹/₂. De bovenrand van deze beerput bevond zich op 2.10-P (= ± 60 cm+ N.A.P.). Daar de put ± 1.35 m diep was, lag de bodem op 3.45 m-P (=0.76-N.A.P.).

De kelder (C), met tongewelf en drie steekgewelfjes, onder Breestraat 80, voor de restauratie.

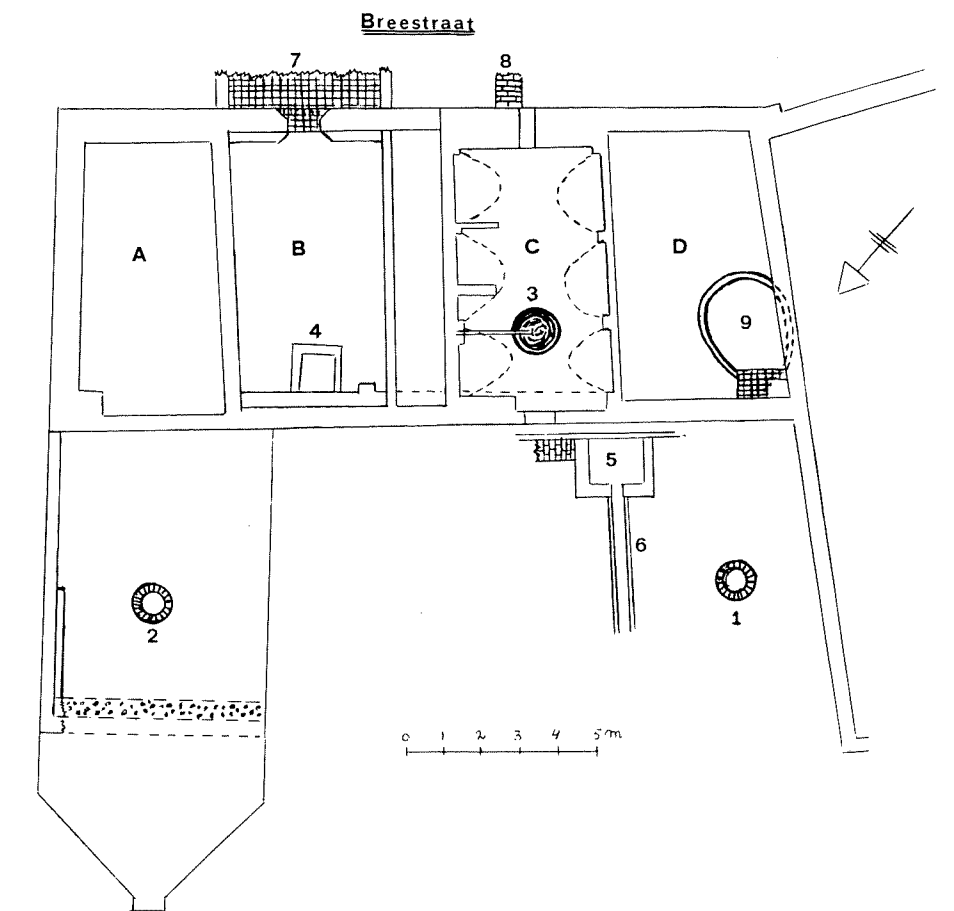
De waterput (3), die in dit keldertje gevonden werd, met loden aanzuigleiding van een pomp.

Het bijbehorende gemak/privaat zal boven de put gestaan hebben. In het midden der putwand, aan de singelzijde, was een 35 cm brede en 90 cm diepe overloopsleuf uitgespaard waarop een gemetseld riool (6) aansloot. Dit riool was vervaardigd van steen van 25x12x5¹/₂. De bodem bestond uit houtdelen met daarop een vloer van baksteen (formaat 27x13x6¹/₂). Zowel de beerput als het riool moeten gedurende lange tijd in gebruik zijn geweest. De aansluiting van het riool op de put is in later tijd nl. nog eens verhoogd met houtdelen toen het niveau van de vaste inhoud der put een normale uitloop ging hinderen. Uit de put werd tussen menselijke faecaliën en keukenafval, aardewerk geborgen dat voor een deel als 15de eeuws kan worden aangemerkt.

Het onderzoek in de kelder D bracht een grote enigszins ovaalvormige beerput (2.45x2.75 m) aan het licht. De put (9) was geheel vervaardigd met steen van het formaat 27x13x6, van onderaf gezien eerst 3 lagen 2 steens (± 55 cm), daarna 2 lagen 1¹/₂ steens (± 40 cm), vervolgens 2 lagen steens (27 cm) en de rest halfsteens (13 cm). Hij was ± 1.65 m diep en reikte tot op het zand (± 50 cm-N.A.P.). Van de koepelvormige overkapping was nog een groot gedeelte aanwezig. De scheidingsmuur tussen Breestraat 78 en 80 was over der rand der put heengebouwd. Tegen de noordgevel kwam een bakstenen vloertje te voorschijn, met aansluitend daarop in de noordwest hoek der kelder een kleine uitsparing, waar het gemak moet hebben opgestaan. Hoewel een goede datering moeilijk blijft zal de put, gezien het bouw materiaal en de vondsten die er in werden gedaan, uit ongeveer 1500 of iets vroeger kunnen stammen.

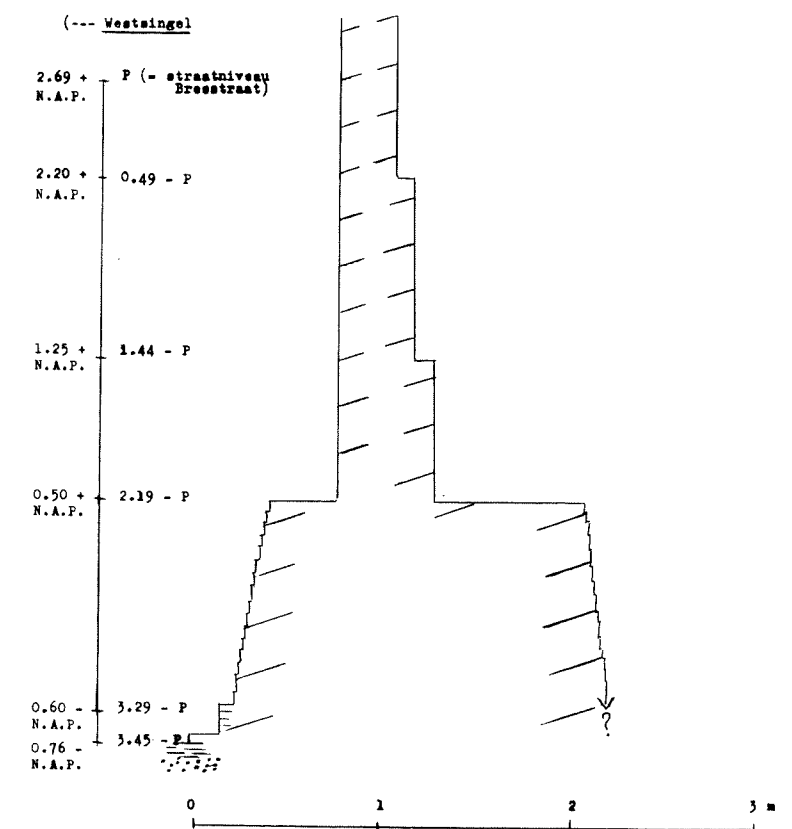
Bij het ontgraven der funderingen der voorgevel aan de straatzijde zijn nog enkele resten van vroegere bebouwing teruggevonden. Voor de kelder (B) werd een plavuizen vloer (7) aangetroffen, begrensd door 2 stukken opgaand muurwerk, juist in het verlengde der keldermuren. De vloer liep tussen 2 zware funderingsresten gedeeltelijk onder de huidige voorgevel door. In een der muurtjes was nog een lampnis aanwezig.

De conclusie moet zijn dat bij het oorspronkelijke huis nog een buitenkeldertje behoord zal hebben. Eveneens buiten de voorgevel kwam ook de rest van een riool of heul (8) aan het licht.

Plattegrond van de kelders onder Breestraat 80/82 waarop de bij het archeologisch onderzoek aangetroffen putten en andere bebouwingsresten zijn ingetekend. Naar de cijfers en letters wordt in de tekst verwezen.

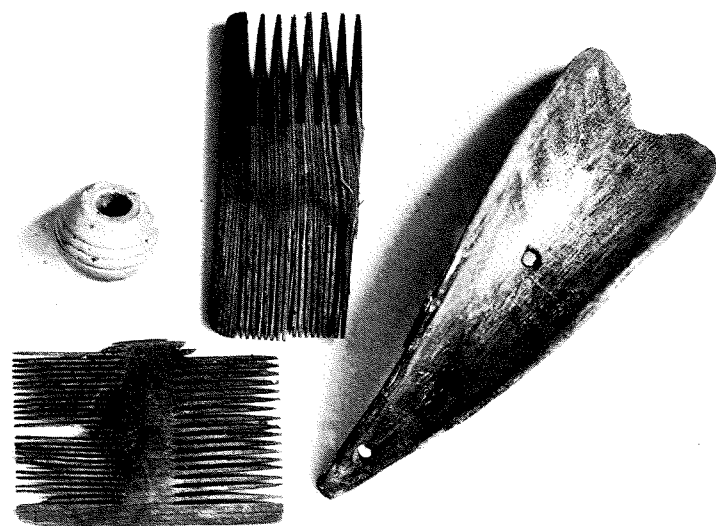
Doorsnede van fundering en muur van Breestraat 80 aan de zijde van de Westsingel bij de beerput (5).

Een deel van het aardewerk aangetroffen bij het onderzoek in Breestraat 80/82, waaronder enkele grappen (driepootjes) uit ca. 1500.

Daar de gevels van Breestraat 80/82 slechts 30 cm dik zijn en opgetrokken uit hergebruikte steen, zullen deze muren zeker niet ouder zijn dan laat-17e eeuws. Bij het uitdiepen der kelders bleek de achtergevel echter te staan op veel oudere muurresten. Het ontgraven van de beerput nr. 5 bood de gelegenheid tot een nauwkeurig onderzoek van de fundering ter plaatse. Na een verbreding der muur van 30 cm tot 40 cm op 0.49-P en vervolgens tot 50 cm op 1.44-P werd op 2.19-P de fundering zonder versnijding plotseling 1.70 m breed. Zich verder geleidelijk naar onder verbredend had het muurwerk op het diepst bereikbare punt nl. 3.45-P (=0.76-N.A.P.) een dikte van 2.10 m. Deze brede fundering bestond aan twee zijden vrijwel uitsluitend uit hele stenen van het formaat 27x13x6¹/₂, doch hierbinnen waren ook gebroken stenen van verschillend formaat gebezigd. Het metselwerk bleek in zeer slechte toestand te verkeren. (Bij de restauratie is het geheel dan ook door een betonconstructie verstevigd). De vraag dringt zich uiteraard op welke functie dit zware muurwerk eens gehad kan hebben. Hoewel de muurdikte wel overeenkomt met hetgeen bij een 13de eeuwse stadsmuur verwacht mag worden, roepen het steenformaat en de bouwtrant echter zoveel twijfels op dat de veronderstelling hier met de stadsmuur te maken te hebben m.i. afgewezen dient te worden. Men verwacht voor de 13de eeuw steenformaten van 30 cm of meer en een degelijker constructie dan hier werd aangetroffen. De mogelijkheid dat hier een versterking aan het water heeft gestaan uit de tweede helft der 14de eeuw mag evenwel niet geheel worden uitgesloten. Het bij het archeologisch onderzoek gevonden materiaal moet nog nader bestudeerd en bewerkt worden. Het zal zeker kunnen bijdragen tot onze kennis omtrent de voorwerpen die in de loop der eeuwen in gebruik waren en zal na eventuele restauratie een welkome aanvulling kunnen betekenen voor de collectie van Museum Flehite.

Twee delen van houten kammen, een spinsteentje en een schoenlepel van hoorn.

Beerput nr. 9 in kelder D.

Het riool nr. 6.

Noten

Gebruikte afkortingen

G.A.A. = Gemeentearchief te Amersfoort.
D.K.O.R. = Dienst van het Kadaster en Openbare Registers te Utrecht.
Inv. = Inventaris.
Not.A. = Notariele Archieven.
R.A.U. = Rijksarchief in de provincie Utrecht te Utrecht.
Recht.A. = Rechterlijke Archieven.
es. = Resoluties van het Stadsbestuur.

1. J. Hovy, De demping van de noordelijke binnensingel tussen het Spui en Bloemendaal en het ontstaan van 't Zand te Amersfoort, *Flehite*, jrg. 2, nr. 2 en *Flehite*, jrg. 4, nr. 1.
2. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
3. N.B. Indien zulks uit de tekst blijkt zullen deze niet steeds afzonderlijk geannoteerd worden.
4. De toenmaals algemeen geldende verhuur-/verhuisdatum (1 mei), waarop ook dienstpersioneel van betrekking kon veranderen.
5. G.A.A. - Bijlagen Stadsrekeningen, inv.nr. 110.
6. Idem.
7. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
8. Idem.
9. G.A.A. - Bijlagen Stadsrek., inv.nr. 110.
10. G.A.A. - Charterverzameling nr. 1200.
11. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 002-a-002.
12. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
13. G.A.A. - Inv.nr. 144.
14. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
15. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
16. Idem.
17. Idem.
18. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
19. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 012-a-003.
20. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 041-a-001.
21. Idem.
22. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
23. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 433.
24. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 051-a-012.
25. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 056-a-014.
26. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 051-c-017.
27. D.K.O.R. - Reg. 59, nr. 19.
28. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 051-c-018.
29. D.K.O.R. - Reg. 113, nr. 48.
30. D.K.O.R. - Reg. 225, nr. 11.
31. D.K.O.R. - Reg. 329, nr. 102.
32. D.K.O.R. - Reg. 406, nr. 76.
33. B. G. J. Elias, *Flehite* 1878-1978, *Flehite*, 11e jrg., nr. 3/4.
34. D.K.O.R. - Reg. 566, nr. 70.
35. D.K.O.R. - Reg. 1071, nr. 53.
36. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
37. Idem.

38. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
39. Idem.
40. Idem.
41. Idem.
42. Idem.
43. G.A.A. - Bijlagen Stadsrek., inv.nr. 110.
44. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
45. G.A.A. - Inv.nr. 399.
46. G.A.A. - Inv.nr. 144.
47. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
48. *Gedenkboek van het Stedelijk Gymnasium te Amersfoort 1376-1926*, pag. 40 en pag. 79.
49. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 002-a-004.
50. R.A.U. - Archief Weeskamer inv.nr. 103-deel 1.
51. *Gedenkboek van het Stedelijk Gymnasium te Amersfoort 1376-1926*, pag. 46 en pag. 80.
52. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
53. *Gedenkboek van het Stedelijk Gymnasium te Amersfoort 1376-1926*, pag. 47.
54. Ibid. pag. 82.
55. Abraham van Bommel, *Beschrijving van de stad Amersfoort*.
56. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 028-a-001.
57. Idem.
58. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
59. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 030-b-009.
60. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
61. Idem.
62. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 433.
63. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
64. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 051-a-004.
65. W. J. van Hoorn, J. Hovy e.a. *Observantenklooster Amersfoort* (1982), pag. 110 en 111.
66. D.K.O.R. - Reg. 137, nr. 78.
67. D.K.O.R. - Reg. 277, nr. 100.
68. D.K.O.R. - Reg. 285, nr. 18.
69. D.K.O.R. - Reg. 286, nr. 9.
70. B. G. J. Elias, *Flehite* 1878-1978, *Flehite*, 11e jrg., nr. 3/4.
71. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
72. Idem.
73. G.A.A. - Bijlagen Stadsrek., inv.nr. 110.
74. G.A.A. - Res., inv.nr. 35.
75. G.A.A. - Inv.nr. 399.
76. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
77. G.A.A. - Inv.nr. 144.
78. W. J. van Hoorn, *Onderzoek De Kroon* 1978 en 'De Kroon', *Flehite*, 10e jrg., nr. 3 (1978), pag. 47/48.
79. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 024-c-001.
80. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
81. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 028-b-007.
82. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 436.
83. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 028-b-007.
84. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 468.

85. R.A.U. - Recht.A., inv.nr. 433.
86. R.A.U. - Not.A., inv.nr. AT 055-f-015.
87. D.K.O.R. - Reg. 199, nr. 17.
88. D.K.O.R. - Reg. 392, nr. 13.
89. D.K.O.R. - Reg. 392, nr. 71.
90. D.K.O.R. - Reg. 406, nr. 37.
91. D.K.O.R. - Reg. 886, nr. 28.
92. D.K.O.R. - Reg. 1811, nr. 52.
93. D.K.O.R. - Reg. 2380, nr. 5.
94. D.K.O.R. - Reg. 2818, nr. 76.
95. B. G. J. Elias, *Flehite* 1878-1978, *Flehite*, 11e jrg., nr. 3/4.
96. Zie de notities van H. E. Dekhuijzen in *Flehite*, 7de jrg., nr. 2, pag. 32/35 en het artikel van C. v. d. Braber in 'de Flehitaan' van 26 sept. 1975 (speciale uitgave bij het in gebruik nemen van Breestraat 76).
97. Zie W. J. van Hoorn, 'De oven van een middeleeuwse warme bakker onder een museumvloer', *Flehite*, 10de jrg., nr. 3, pag. 50/51.

Matthias Withoos

Aangeboden door een particulier, schilderij van Matthias Withoos (Amersfoort 1627 - Hoorn 1703), 62 x 83 cm. Voorstelling met planten, gevogelte e.d. onder boom in een weids landschap. In goede staat. Brieven via het redactie-adres van dit blad.

Rectificaties

Willem V

In *Flehite* 15 (1983), nr. 3/4, blz. 42 werd ten onrechte vermeld dat stadhouder Willem V in 1806 in Engeland overleed. Dit had moeten zijn, in Brunswijk op 9 april 1806. Op 29 april 1958 werd de prins herbegraven in de koninklijke grafkelder in de Nieuwe Kerk te Delft.

J. den Tex. *Onder vreemde heren; de Republiek der Nederlanden 1672-1674*. Zutphen, Terra, 1982, ISBN 90 6255 1300, prijs f 39,-.

Over het 'rampjaar' 1672 (en volgende) bestaat, zoals bekend, een overvloed aan literatuur. Het herdenkingsjaar 1972 leverde ons nog enige waardevolle studies over dit onderwerp, zoals die van Roorda en Fruin. Heeft nog weer een boek hierover bestaansrecht? Wie kennis neemt van het bovenvermelde werk van Den Tex zal dit volmondig toegeven. Dit boek van de bejaarde auteur, vrucht van een jarenlange speurtocht na de voltooiing van zijn vijfde Oudenbarnevelt-biografie, geeft iets heel anders dan de gangbare politiek-militaire uiteenzettingen en verhalen. Het zijn de lotgevallen van de bevolking van de door de Fransen, Munstersen en Keulsen bezette gebieden der Republiek, die hier het thema vormen. De militaire operaties worden slechts kort vermeld in het kader van genoemd gezichtspunt. Er is weliswaar ook over dit thema vrij veel gepubliceerd, maar deze publikaties beperken zich tot een

bepaalde stad of regio en zijn bovendien verspreid over periodieken, lopende over meer dan honderd jaar. Voor de niet-specialist (leek of vakman) is het dus een hele toer hierover iets te vinden. Hier vindt men alles bij elkaar in een mooi uitgegeven en betaalbaar werk van 228 bladzijden, bovendien aangevuld met gegevens van Franse zijde, gepubliceerd in moeilijk toegankelijke (gedeeltelijk contemporaine) bronuitgaven. Natuurlijk speelt de geheel bezette provincie Utrecht en dus ook de 'gouw' Flehite hierbij een belangrijke rol. Men zoek deze gegevens in het register onder de desbetreffende plaatsnamen. Helaas is de afwerking van dit interessante boek vaak slordig en dit geldt in het bijzonder voor de bibliografie. Zo wordt de verdienstelijke Soester historicus en volkskundige E. Heupers achtereenvolgens aangeduid als Heupes (p. 10, n. 6), van Heupen (p. 84, n. 67) en Heupens (p. 213, tweemaal). De Nederlandse vertaling van het Duitse werk van G. B. Depping op p. 213 zal wel achter het origineel moeten worden geplaatst, gezien de verwijzing naar het 'vorige' boekwerk. Het boek 'Verwend Europa' van Valckenier op p. 215 in plaats van 'Verwerd Europa' (de enige volledige vermelding van de titel) zal wel een drukfout zijn. Had Arnhem in 1672 60.000 inwoners, zoals op p. 60 wordt vermeld? Th. J. de Vries was in 1947 nog geen gemeentearchivaris van Zwolle (p. 129). Dat prins Bernhard stamt uit een 'weldra uitgestorven tak' van het vorstelijk geslacht van Lippe mag zeker 'curiositeitshalve' worden vermeld. Maar de lezer gaat dan toch wel twijfelen of de afstamming van prins-gemaal Hendrik van Mecklenburg-Schwerin van Christian Ludwig, zwager van de hertog van Luxemburg, op een genealogisch onderzoek berust (p. 166). 'Yassin' op p. 177, n. 20, zal wel moeten luiden: Gassion (zie Van Bommel, Besch. Amersfoort II, 974-975). Jammer dat de kopij van dit toch wel aardige werk vóór het ter perse gaan kennelijk niet nog eens kritisch is doorgenomen. Maar zoals gezegd, dit boek heeft zeker bestaansrecht naast de overvloedige literatuur over de Franse inval en bezetting van 1672-1674.

J. H.

D. Dymond; *Writing Local History. A Practical Guide*. London 1981, (Bedford Square Press/NCVO), 91 pp. Prijs £ 2,95.

David Dymond is uitgever van het tijdschrift *The Local Historian* en docent lokale geschiedenis aan de universiteit van Cambridge. Hij constateert dat de lokale geschiedschrijving nog al eens miskend wordt, met name door beroepshistorici. Hij wijst dit aan de diversiteit in de manier waarop lokale geschiedenis geïnterpreteerd en geschreven wordt. Kort gezegd: er zijn vele goede lokale geschiedbeoefenaars (ook leken) maar helaas ook vele zwakke schrijvers. Hierdoor wordt veel inspanning niet beloond met een behoorlijke publikatie en zo gaat veel kennis verloren. We moeten vaststellen dat het met de Nederlandse lokale geschiedschrijving niet veel beter gesteld is en dat maakt het (hoewel zeer Engels gerichte) boekje van Dymond al op het eerste oog interessant.

Het doel van *Writing Local History* is de lokale geschiedschrijving op hoger peil te brengen. De theoretische achtergronden van de geschiedbeoefening worden slechts zijdelings aangestipt. De schrijver wil vooral praktische richtlijnen geven voor zowel beroepsgeschiedschrijvers alsook voor leken. De ondertitel van het boekje duidt daar al op.

In 44 pagina's tekst volgt Dymond de lokale geschiedbeoefenaar vanaf zijn eerste zoeken naar een onderwerp tot en met het afleveren van het eindprodukt, de publikatie. Daarbij geeft hij ons vele aanwijzingen, waarvan hier een heel kort overzicht.

— Ten aanzien van de keuze van een onderwerp wijst de schrijver ons op het belang van een goede afbakening in tijd en plaats, dit echter zonder voorbij te gaan aan de algemene achtergronden en een bepaald tijdsbeeld. Lokale geschiedenis is altijd gerelateerd aan regionale en nationale historie. Contacten met andere historici en amateurhistorici (b.v. door middel van een historische vereniging) kunnen zeer nuttig zijn.

— Wat het bronnenonderzoek betreft komt Dymond met een aantal zeer praktische wenken die ons kunnen helpen bij het vinden

en opslaan van de nodige informatie. Tevens duidt hij op het belang van het gebruik van bestaande literatuur.

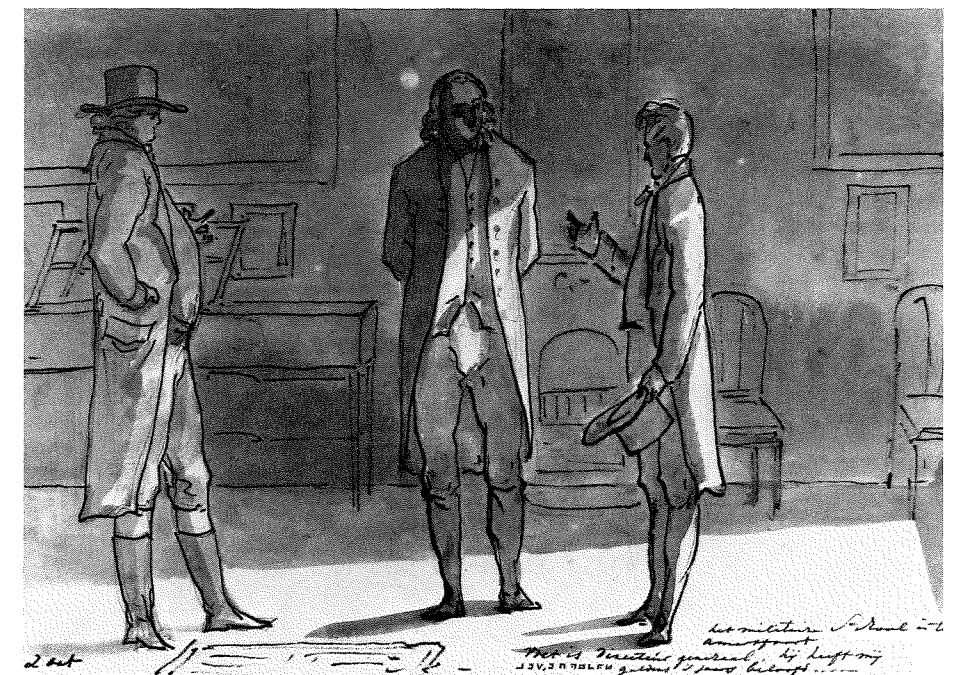
— De schrijver wijst voorts op de noodzaak kritisch tegenover het materiaal te staan en geeft nuttige tips in de vorm van een groot aantal vragen om tot een goede analyse van de bronnen te komen. Vervolgens wijst hij op het belang van het combineren van bronnen om tenslotte een synthese tot stand te kunnen brengen.

— Wanneer we aan het schrijven toe zijn (wat overigens vaak gepaard gaat met de laatste onderzoekjes), dan gaat het erom dit schrijven te combineren met uitleggen. Het slechts weergeven van indrukken en anekdotes is oninteressant en zeker niet uitnodigend voor debat en verder onderzoek.

— Tot slot volgt een groot aantal tips met betrekking tot het schrijven zelf, hanteren van bewijzen, gebruik van citaten, opstellen van annotatie en index.

De resterende 40 bladzijden zijn gevuld met 12 appendices die voor de Nederlandse lezer wat moeilijker te volgen zijn, hoewel ik zeker zou aanraden ze eens door te lezen. De vele voorbeelden en oefeningen hierin beschreven zijn echter vooral op de Engelse situatie afgestemd; onbekendheid met bronnenmateriaal en gebruikte literatuur maken dit gedeelte van het boek misschien iets minder toegankelijk. Al met al een werk dat voor de lokale geschiedbeoefenaar die graag wil publiceren om zo een bijdrage te leveren aan de verheldering van de Nederlandse lokale geschiedenis, zeker waardevol is! Van harte aanbevolen.

E. J. de Graeff-van Calcar

Christiaan Andriessen

In 1775 werd Christiaan Andriessen geboren in Amsterdam als zoon van de bekende kamerbehangsel- en zaalstukkenschilder Jurriaan Andriessen. Tussen 1805-1808 hield hij een getekend dagboek bij van allerlei daagse gebeurtenissen bij hem thuis en in zijn woonomgeving. Hierdoor ontstond een unieke documentatie van vele honderden tekeningen.

Eén van deze tekeningen (thans bewaard in de Atlas van Stolk te Rotterdam, cat.nr. 6093) heeft betrekking op Amersfoort. In 1804 was een militaire school gevestigd in Amersfoort in het voormalige Observanten-

klooster. Andriessen kreeg een aanbieding om daar als tekenmeester in dienst te komen. Hij weigerde, waarschijnlijk omdat hij al genoeg verdiende met de tekenlessen, die hij in Amsterdam en Weesp gaf. Het bijschrift op de tekening luidde: '2 oct. het militaire school is te Amersfoort. Voet is directeur generaal. hy heeft mij agt honderd guldens s jaars beloofd'. Andriessen overleed in 1846. Een groot deel van zijn tekeningen werd gepubliceerd in het boek van dr. Isabella H. van Eeghen, *'In mijn journaal gezet' Amsterdam 1805-1808. Het getekende dagboek van Christiaan Andriessen* (Alphen a/d Rijn, Canaletto, 1983).

Rattenvanger van Hameln

Dit jaar is het 700 jaar geleden dat de Rattenvanger van Hameln optrad. Was hij een historische figuur of pure fictie? Op deze vraag gaat de tentoonstelling in, evenals op de vele en veranderende verschijningsvormen van de Rattenvanger in de loop der tijden.

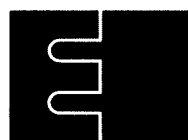
Daarnaast wordt uitgebreide aandacht besteed aan de bestrijding van ratten en muizen door de eeuwen heen, de sociale positie van de degenen, die dat deden, ratten en muizen in de karikatuur etc. etc. Kortom het wordt een heel bijzondere tentoonstelling. 30 mei t/m 2 september.

ElectroVanGeet

ontwerpt en installeert
electrotechnische projecten

42jaar electro geniek

Electro Van Geet B.V.
Nijverheidsweg Noord 95
3212 PL Amersfoort
tel. 033-35121

de algemene boekhandel

leusderweg 184-186

amersfoort

STICHTING GEMEENTELIJKE KREDIETBANK AMERSFOORT

voor:

- uw persoonlijke lening
- uw doorlopend krediet.

Geen winstoogmerk, deskundig advies,
snelle beslissing, uw belang staat voorop
.... vandaar naar de G.K.A.

Vraag vrijblijvend inlichtingen!

GEMEENTE
AMERSFOORT

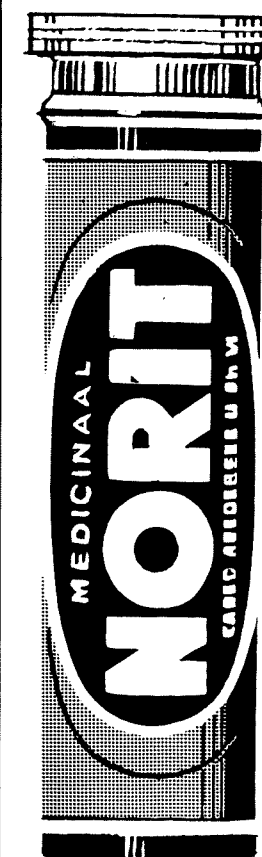
Hoofdkantoor:
Eemstraat-Oost 58, Amersfoort.
Telefoon 033-16527

Geopend:
maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag
van 8.30-12.00 uur en van 13.30-16.30 uur;
donderdag van 8.30-12.00 uur en van 13.30-20.00 uur.

LET OP DE KOSTEN!

Wie een medicijnkastje heeft, zet er Norit in

Norit is een vertrouwd middel bij maag- en darmstoornissen. Bovendien kan Norit levensreddend zijn bij vergiftigingsgevallen. Het hoort in elk medicijnkastje thuis. Norit behoudt zijn heilzame kracht. Vraag Norit aan Uw apotheker of drogist.

NORIT

Cadeau's uit Flehite

Boeken

Het Observantenklooster	fl 27,50
Amersfoort (fotoboek)	fl 24,90
Amersfoort is niet van gisteren	fl 17,50

Prenten

Afdrukken van de originele etsplaten van Van Liender met Amersfoortse gezichten	fl 30,-
---	---------

Diversen

St.Jorislepel	fl 15,-
Stadszegel	fl 6,-
Pelgrimsteken	fl 4,-

Heiligers
Bouw bv
Amersfoort